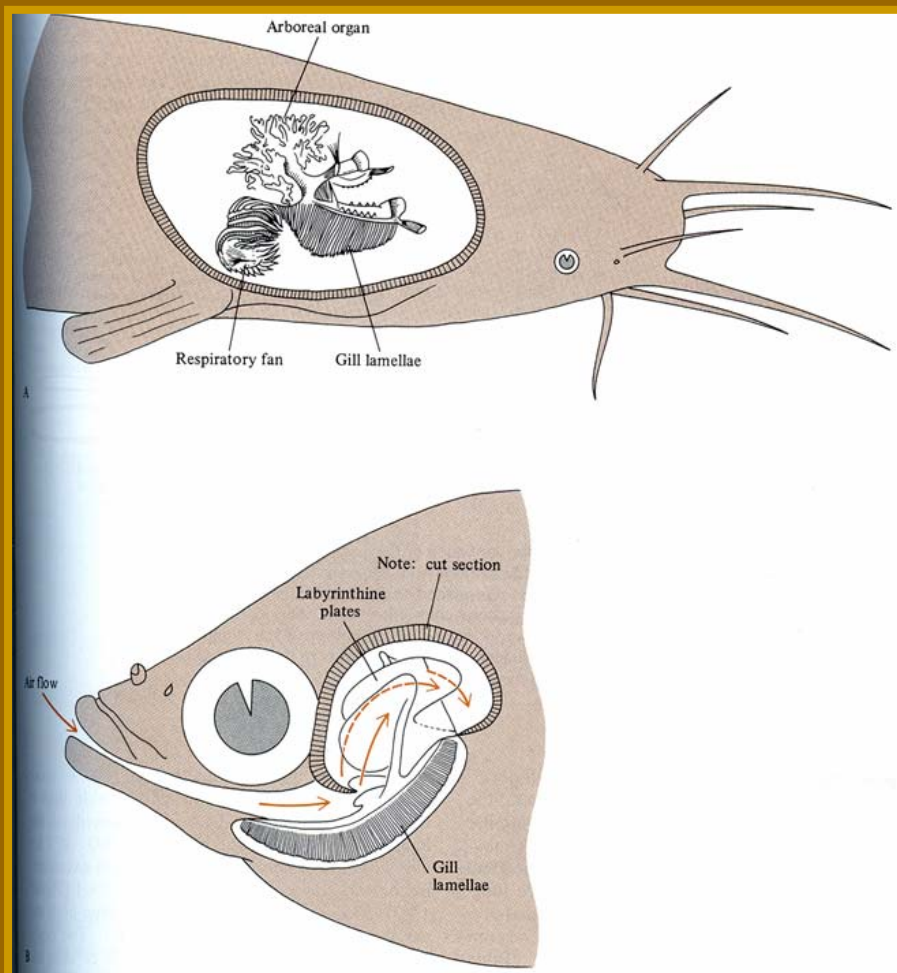

RESPIRACE ZE VZDUCHU

A) RYBY

respirační vaskularizované tkáně: kůže, epitely úst, žaludku, střeva, hltanové vaky, modifikované žábry (nadžábrové labyrinty), plynový měchýř, plíce

Keříčkovitý orgán keříčkovce *Clarias*

a nadžaberní labyrint guramy *Osphronemus*

	HABITAT	RESPIRAČNÍ TKÁŇ / ORGÁN
<i>Gymnotiformes</i>	řeky, bažiny	ústní dutina/hltan, žaberní dutina
<i>Polypteriformes</i>	sladké vody	zdušné vaky
<i>Synbranchiformes</i>	bažiny, rybníky	nadžaberní vzdušné vaky
<i>Siluriformes</i>	rybníky, bažiny, řeky	nadžaberní vzdušné vaky, keříčkovitý žaberní orgán žaludek, střevo, plynový měchýř
<i>Cypriniformes</i>	rybníky, tůňky, řeky, bentické vody	intestinum
<i>Perciformes</i>	rybníky, bažiny, řeky, skalnaté říčky	nadžaberní vzdušné vaky, žaberní dutina, kůže, ústní dutina, nadžaberní labyrint
<i>Anguilliformes</i>	řeky	kůže
<i>Amiiformes</i>	sladké vody	plynový měchýř
<i>Lepisosteiformes</i>	sladké vody	plynový měchýř
<i>Salmoniiiformes</i>	stojaté vody	plynový měchýř
<i>Osteoglossiformes</i>	sladké vody, bažiny	plynový měchýř
<i>Gonorynchiformes</i>	řeky	plíce
<i>Lepidosireniformes</i>	řeky	plíce

Evoluce plic a plynového měchýře jako derivátu hltanu

Bahníci

Bichiři

Trahiři

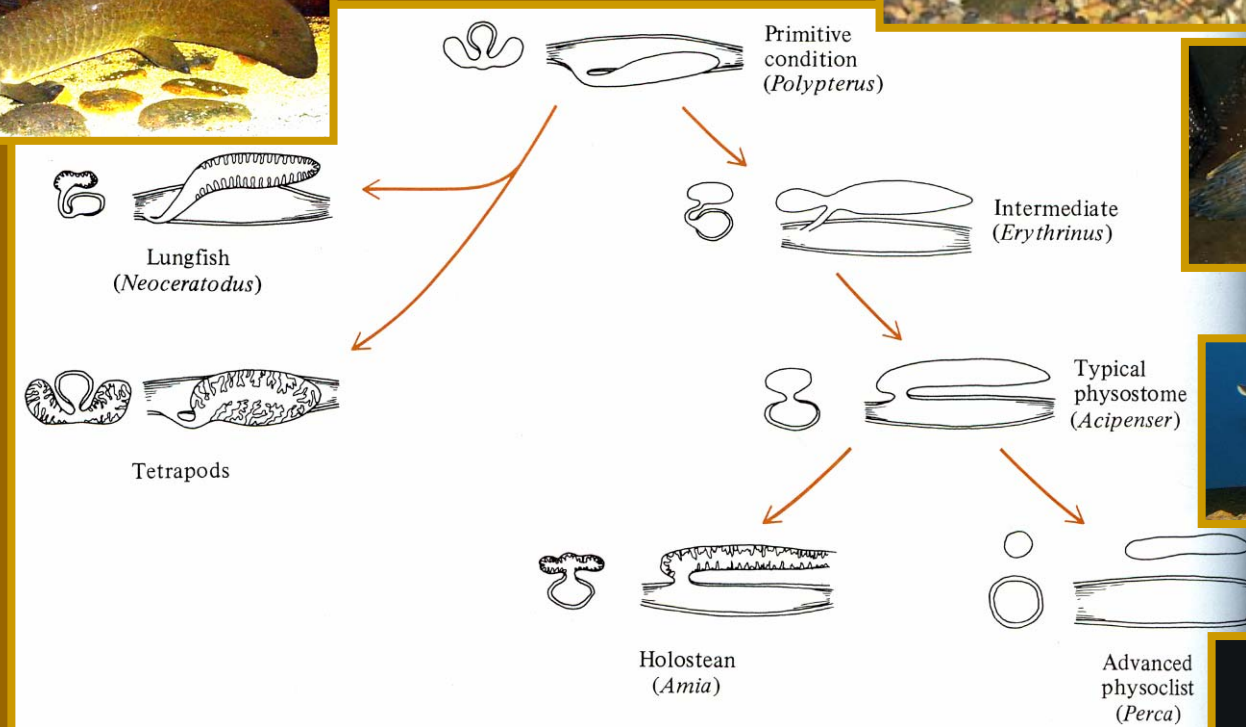
Jeseteři

Okounovití

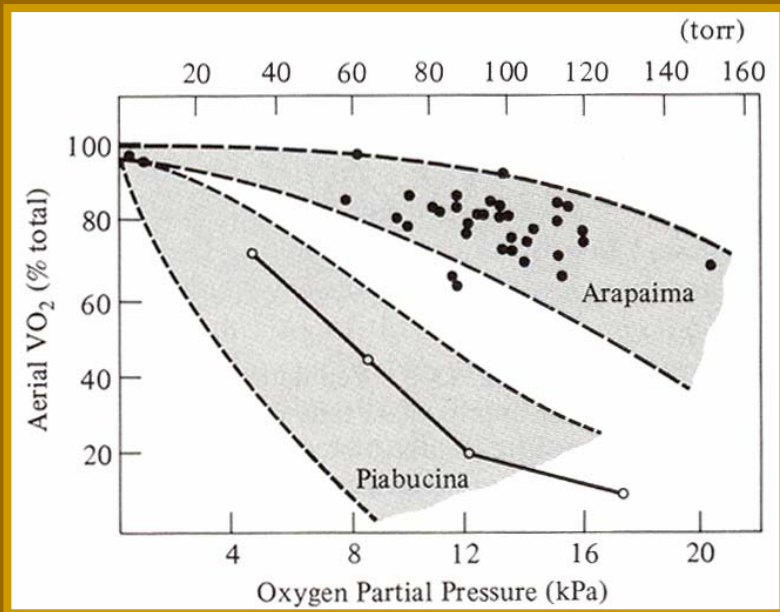

Amia (Kaprouni)

Podíl výměny O₂ ze vzduchu (A) a vody (V), respirační kvocient (RQ) ve vzduchu, vodě a celkově u vzduch dýchajících ryb v „normoxické“ vodě.

	velikost (g)	total O ₂ (ml/kg min)	% AV(O ₂)	RQ(A/V/ total)
<i>Lepidosiren</i> plíce	500	0,37	96 / 4	0,45 / 6,7 / 0,73
<i>Protopterus</i> plíce	3250	0,19	89 / 11	0,25 / 4,7 / 0,75
<i>Lepisosteus</i> plynový měchýř	600	0,89	73 / 27	0,09 / 2,7 / 0,8
<i>Anabas</i> labyrint	40	1,88	54 / 46	0,2 / 2,29 / 1,17
<i>Amia</i> plynový měchýř	1200	1,5	35 / 65	0,6 / 1,4 / 1
<i>Neoceratodus</i> plíce	6000	0,25	0 / 100	- / 0,72 / 0,72

Znázornění přechodu mezi vzdušným a vodním dýcháním v závislosti na parciální tlaku O₂ ve vodě u dvou ryb s odlišnou preferencí vodního a vzdušného dýchání (obě plynový měchýř).

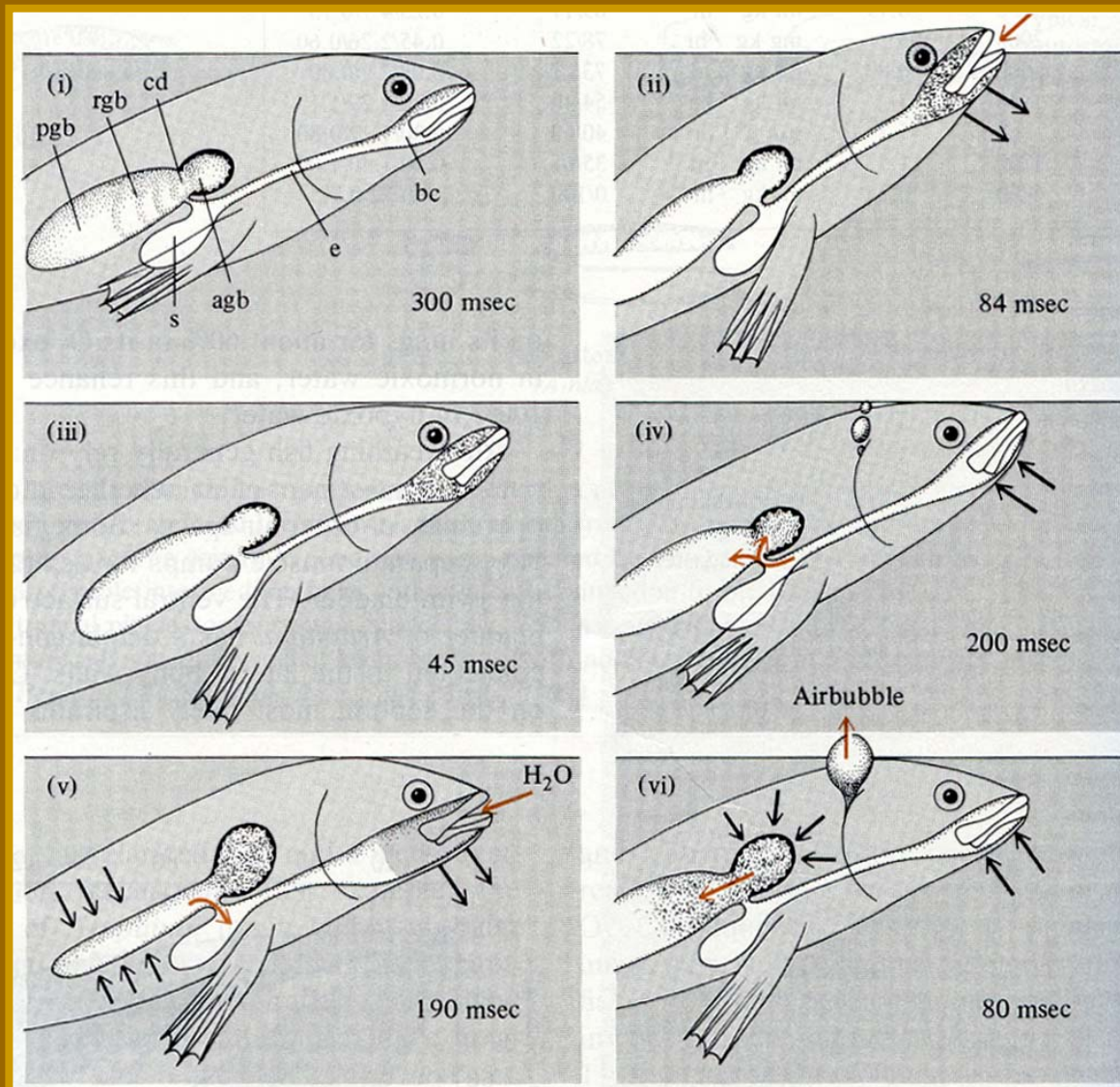

Arapaima –sladké vody

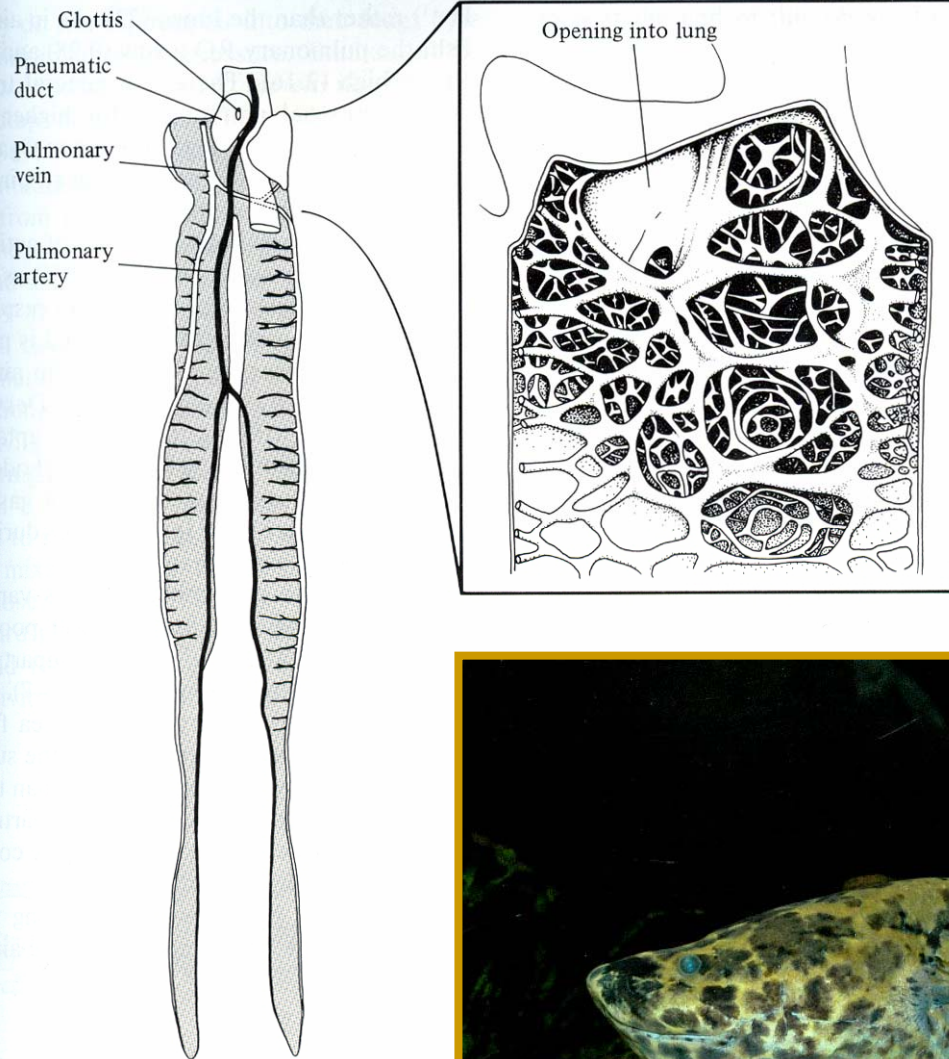

Piabucina - bažiny

Ventilační cyklus u trahira (*Hoplerythrinus unitaeniatus*)

- bc – ústní dutina
- e – jícen
- s – žaludek
- agb – přední plynový měchýř
- rgb - respirační plynový měchýř
- pgb – zadní plynový měchýř
- cd – komunikační kanál

Velmi dobře vyvinuté plíce
bahníka východoafrického

B) OBOJŽIVELNÍCI

velká variabilita v rozvoji a využívání plic pro dýchání, obecně velký význam dýchání kůží, případně žábry

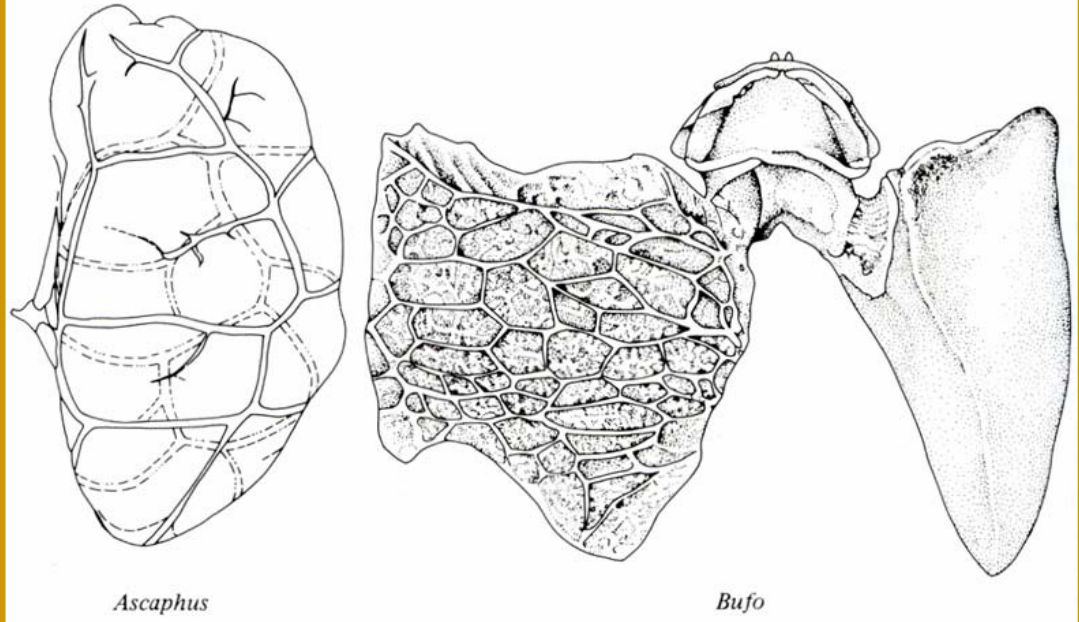
Zastoupení jednotlivých orgánů ve výměně O_2 a CO_2 u mloka (*Necturus*) při teplotě 25°C.

	O_2	CO_2
plíce	10 %	12 %
žábry	60 %	61 %
kůže	30 %	27 %
total	26,1	23,7
($\mu l O_2 / g h$)		

Bufo marinus

Různě vyvinuté plíce ocasatky (*Ascaphus*) a ropuchy (*Bufo*)

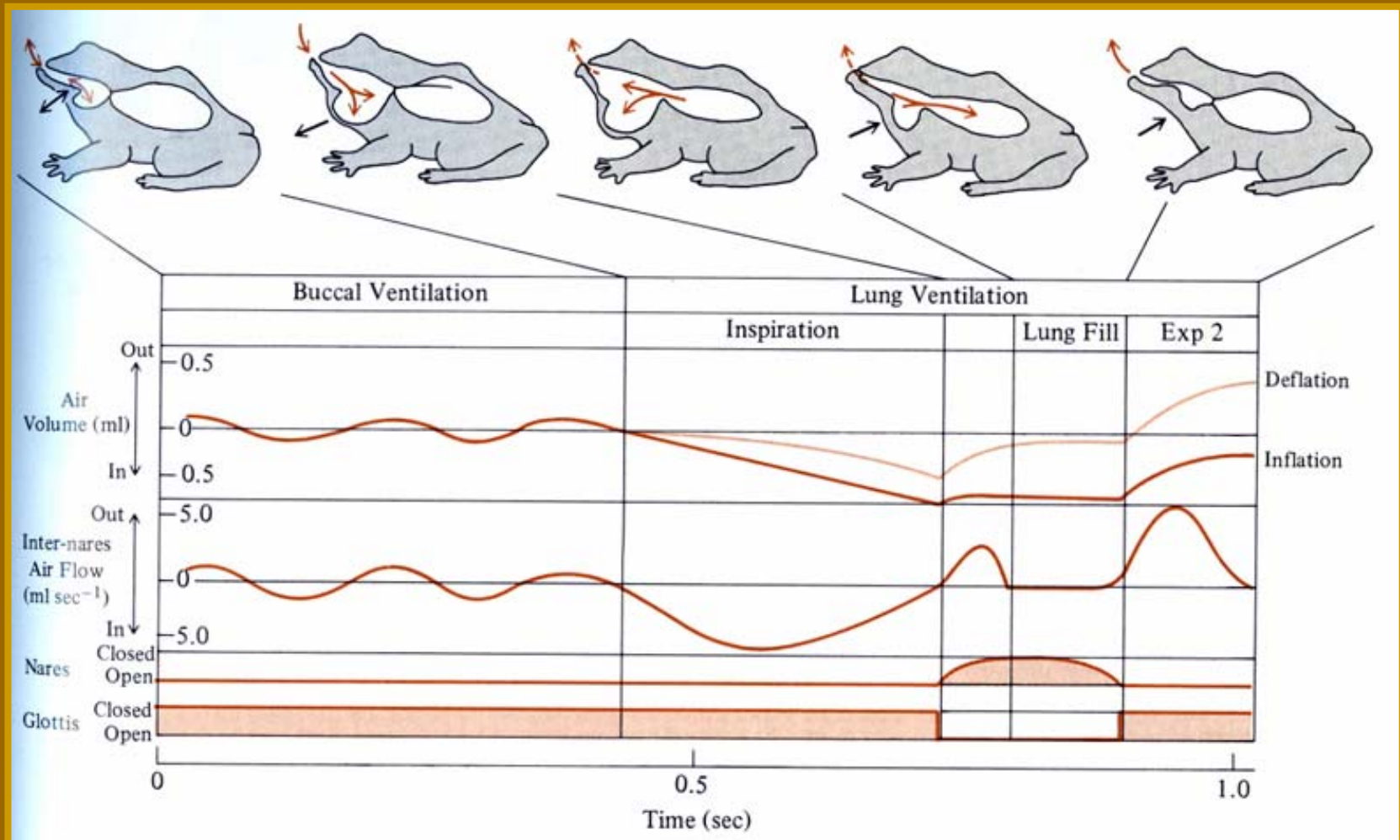

Ascaphus

© David Cannatella

Plicní ventilace u obojživelníků

- na rozdíl od vyspělejších skupin obratlovců, podobně jako vzduch dýchající ryby, nevyužívají k nasávání vzduchu negativní tlak v plicích

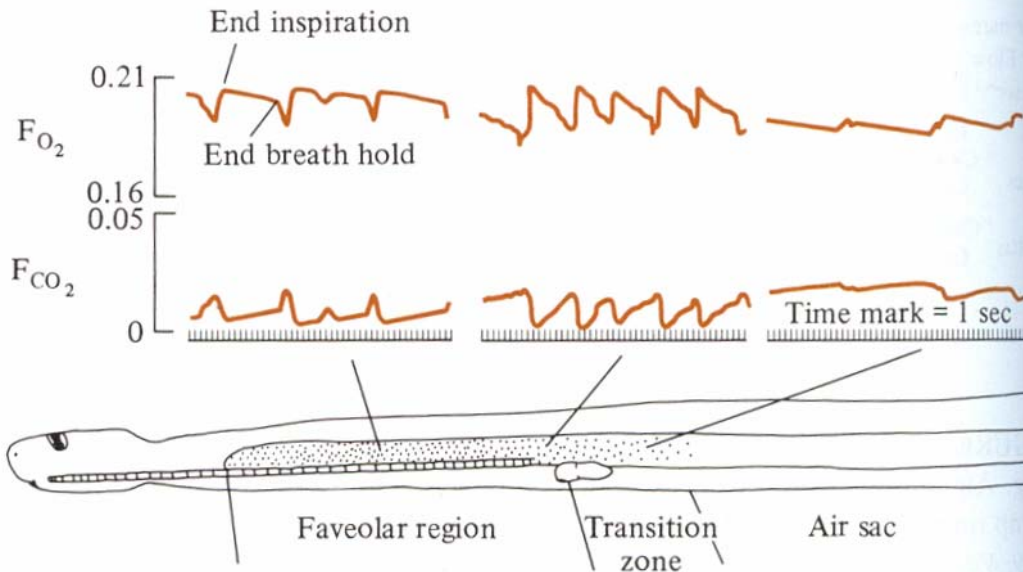
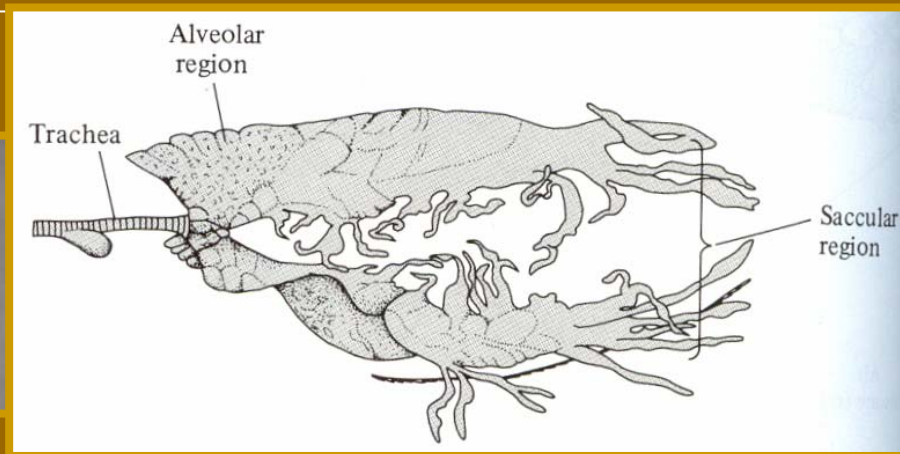

C) PLAZI

velká variabilita v rozvoji plic, ale dýchání je již na nich plně závislé, poprvé s objevuje využití negativního plicního tlaku pro vdech

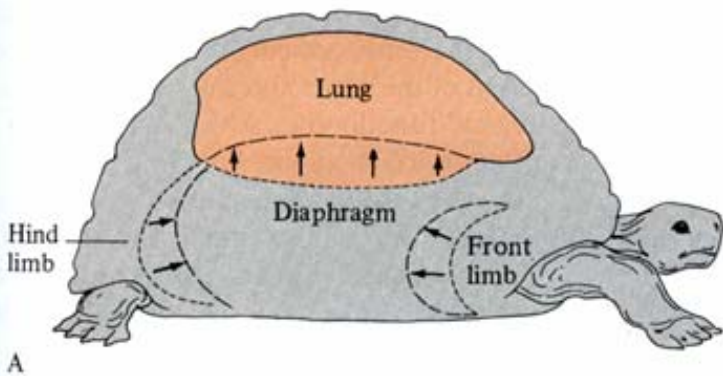
- dobře vyvinutá žebra a mezižební svaly

Rozvětvené plíce chameleona
(*Chameleon zeylanicus*)

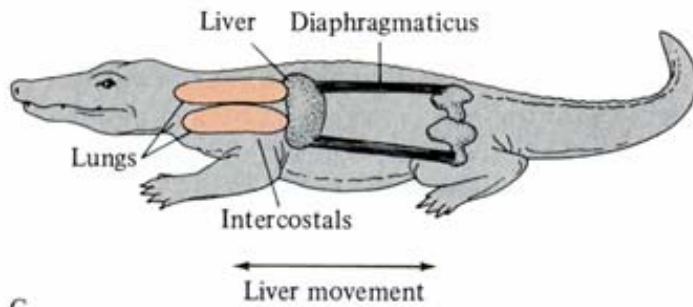
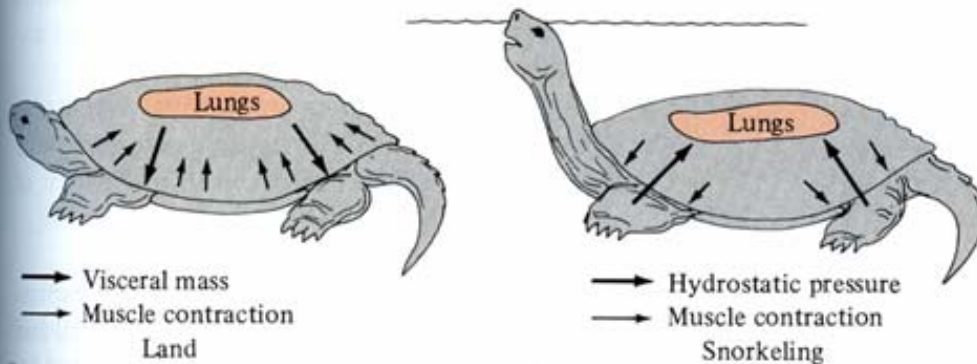

Dýchací cyklus a fluktuace O_2 a CO_2
v plíci zmije (*Vipera xanthina*)

Želvy mají srostlá a nepohyblivá žebra => mají dobře vyvinutou bránici, a zároveň regulují tlak v plicích pohybem končetin

Krokodýlové, podobně jako hadi a ještěři nemají bránici a pouze minimálně využívají pohyb dobře vyvinutých žeber a mezižeberních svalů k dýchacím pohybům. Rozpínání plic zajišťují pohybem jater diafragmatikem

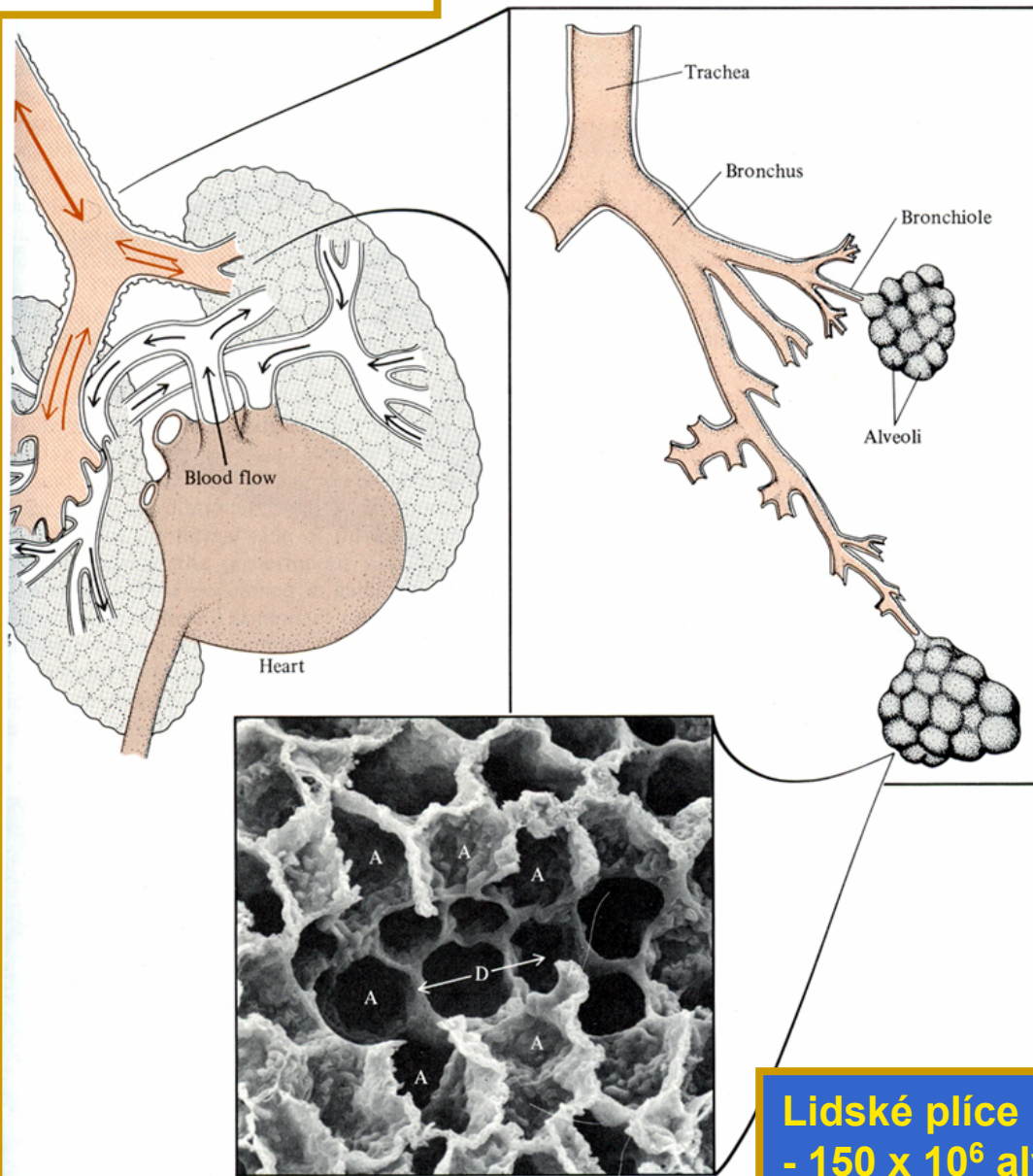
Plazi obývající vody (zejména krokodýli a želvy) využívají hydrostatický tlak pro pasivní výdech. Mnozí mají také větší podíl kožního dýchání než suchozemské druhy. Např. u mořských hadů při ponoření, kůže zprostředkuje výměnu až 94 % CO_2 a 33 % O_2 . Některé vodní želvy (*Amyda*, *Aspidonotus*) jsou schopny vstřebávat O_2 z vody sliznicí v ústech a hltanu. Amazonská želva (*Podocnemy(i)s*) je běžně schopná získat až 90 % potřebného O_2 rytmickým proplachováním kloaky okolní vodou. Želvy (*Trionyx*) při ponoření, také intenzivně využívají příjem O_2 z vody přes ústní a hltanovou sliznici, v menší míře také využívají kožní dýchání. Obecně, mnozí tetrapodi významnou část CO_2 uvolňují kůží.

D) SAVCI

- **obecně velmi dobře vyvinuté plíce s nepostradatelnou funkcí pro dýchání**
- **ventilace je zprostředkována pohybem žeber a bránice**
- **u mnohých je plicní ventilace synchronizována s pohybem**
  - **klokani ~ pístový efekt při skocích**
  - **synchronizace s chůzí (různé poměry, 1:1, 1:2,..)**
  - **netopýři s máváním křídly (1:1)**
- **intenzita ventilace a perfúze není ve všech alveolech stejná**
  - horní (menší ventilace i perfúze) x dolní část plic**

Schéma savčích plic

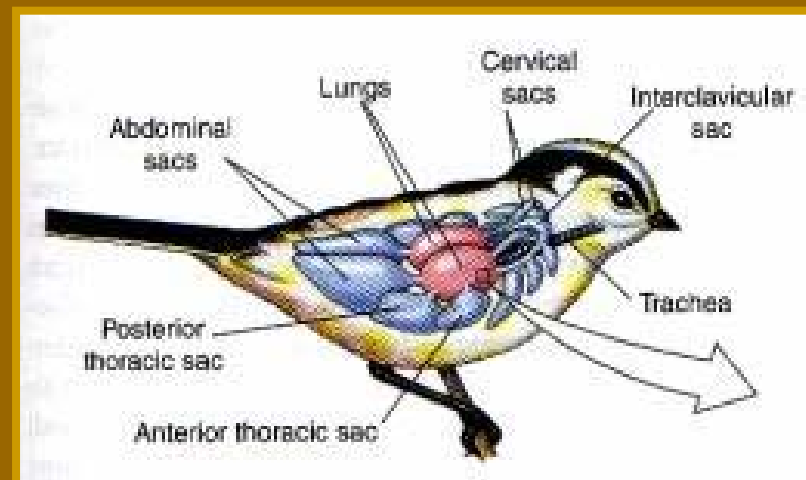

Lidské plíce

- 150×10^6 alveolů o průměru 150-300 μm
- celková plocha alveolů = 80 $\text{m}^2 \sim 9 \times 9 \text{ m}$

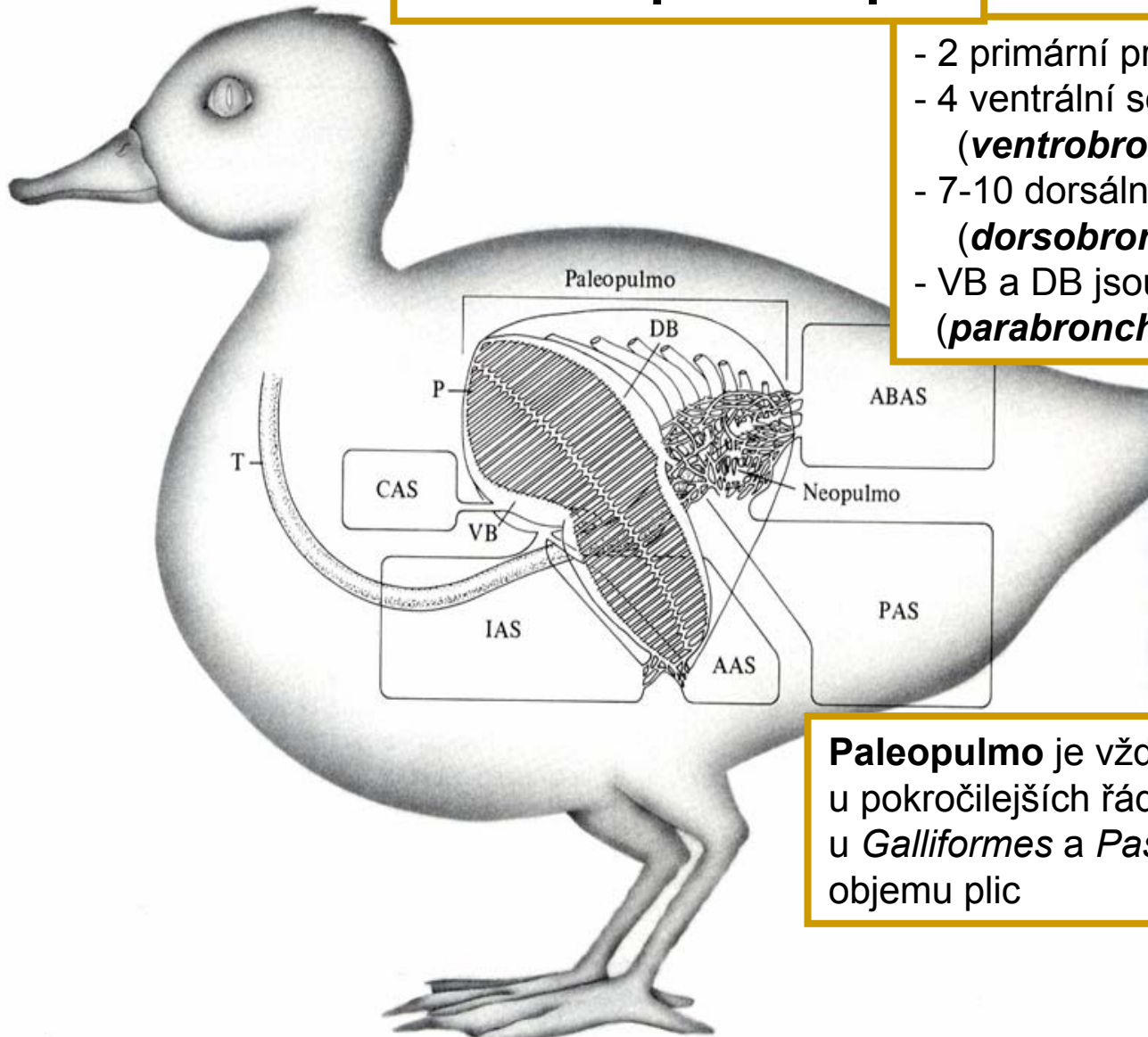
E) PTÁCI

- pravděpodobně nejúčinněji vyvinuté plíce s nepostradatelnou funkcí pro dýchání
- v průběhu ventilace nemění svůj objem, ventilace je prováděna důmyslným systémem vzdušných vaků napojených na plíce a tracheu tyto vaky obklopují vnitřnosti a pronikají i do velkých dlouhých kostí (humerus, femur)
  - u plicních vaků se předpokládá i termoregulační funkce
- plicní ventilace synchronizována s pohybem - s máváním křídly (1:1)

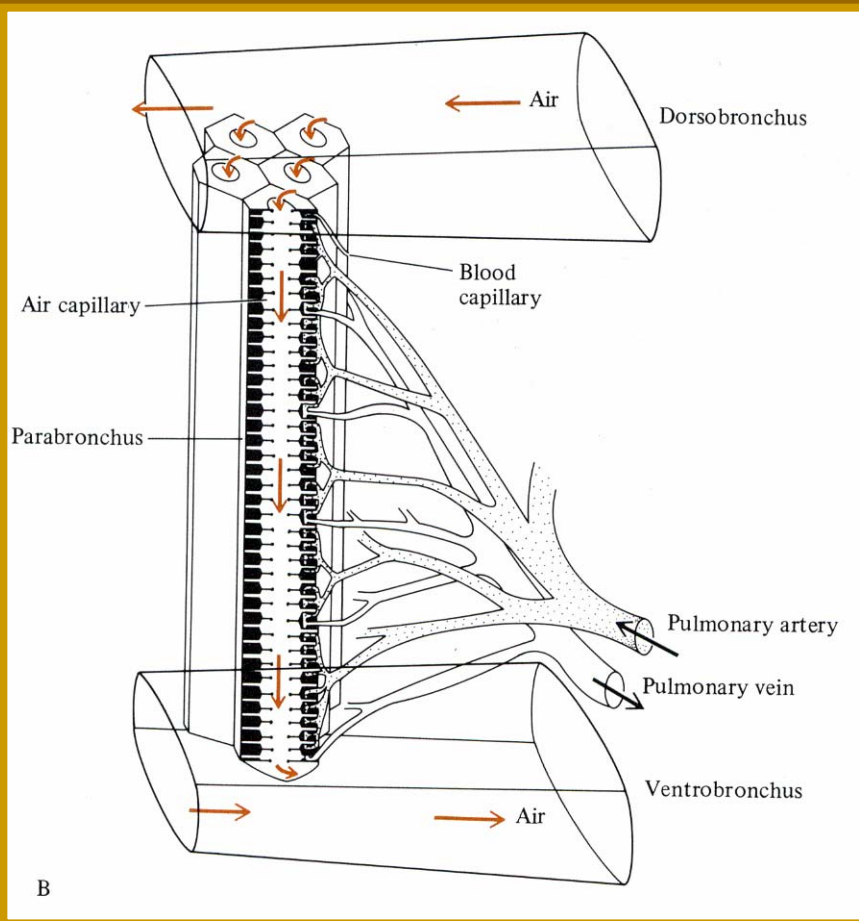
Schéma ptačích plic

- 2 primární průdušnice (**bronchi**)
- 4 ventrální sekundární průdušnice (**ventrobronchi - VB**)
- 7-10 dorsálních sekundárních průdušnic (**dorsobronchi - DB**)
- VB a DB jsou spojeny množstvím kanálků (**parabronchi - P**)

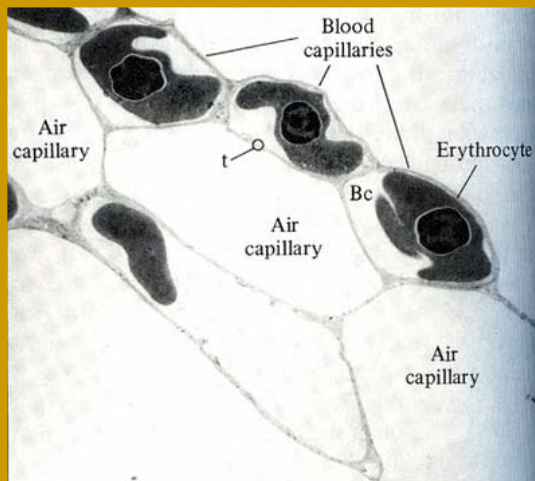
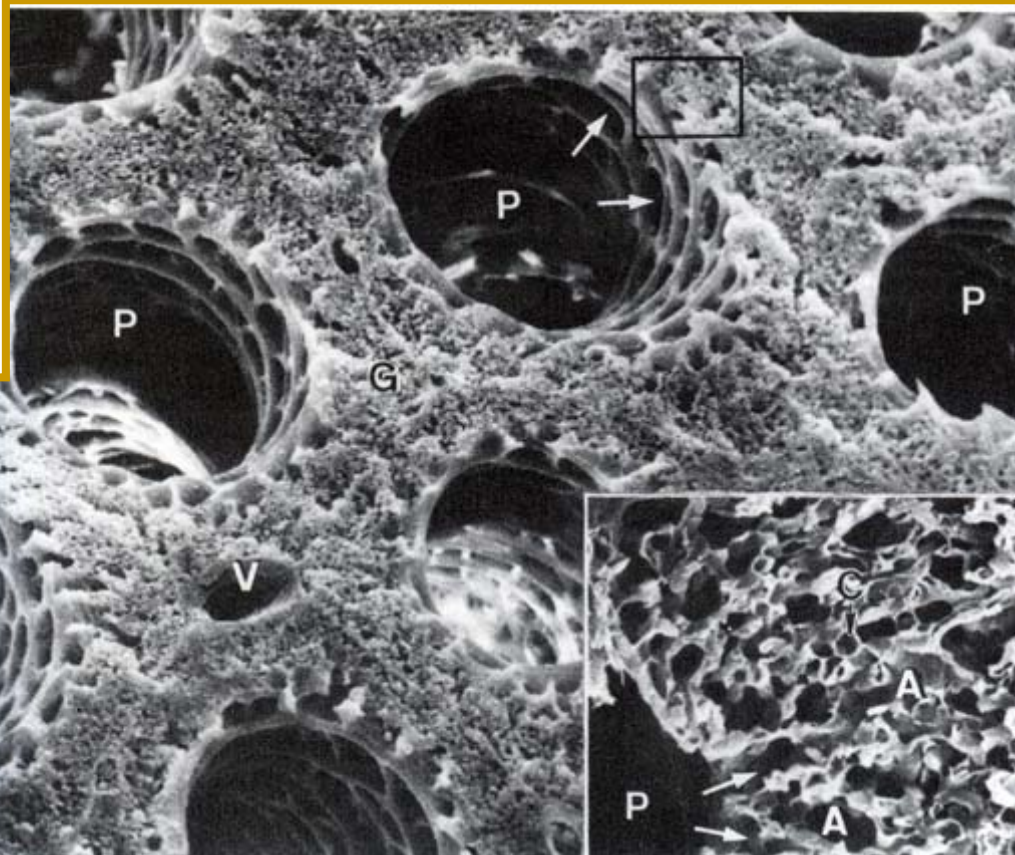

Paleopulmo je vždy, **neopulmo** jen u pokročilejších řádů (např. emuové nemají), u *Galliformes* a *Passeriformes* tvoří až 25% objemu plic

T – trachea; CAS – cervikální, IAS interclavikulární, AAS – anterio thorakální, PAS – posterior thorakální a ABAS – abdominální vzdušný vak

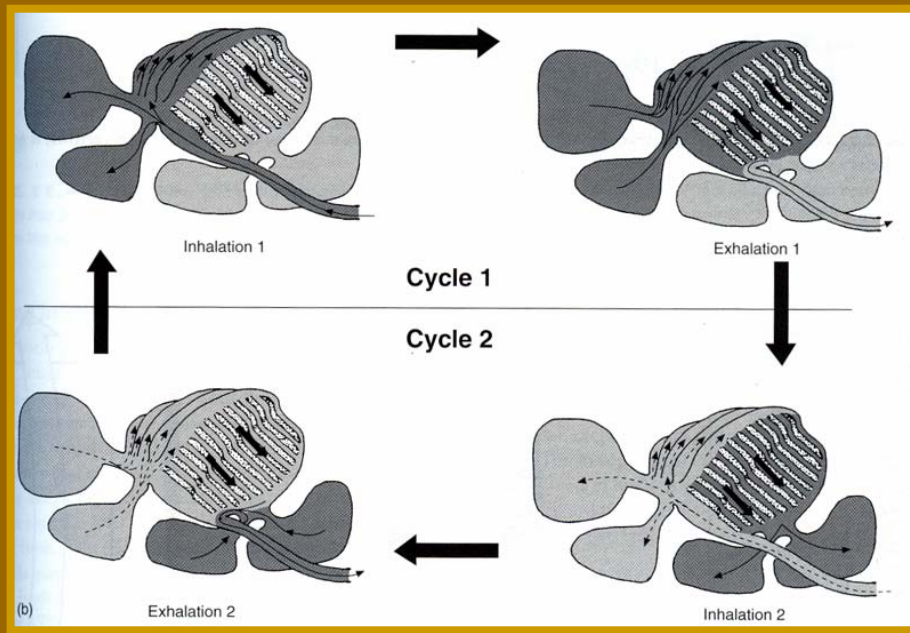
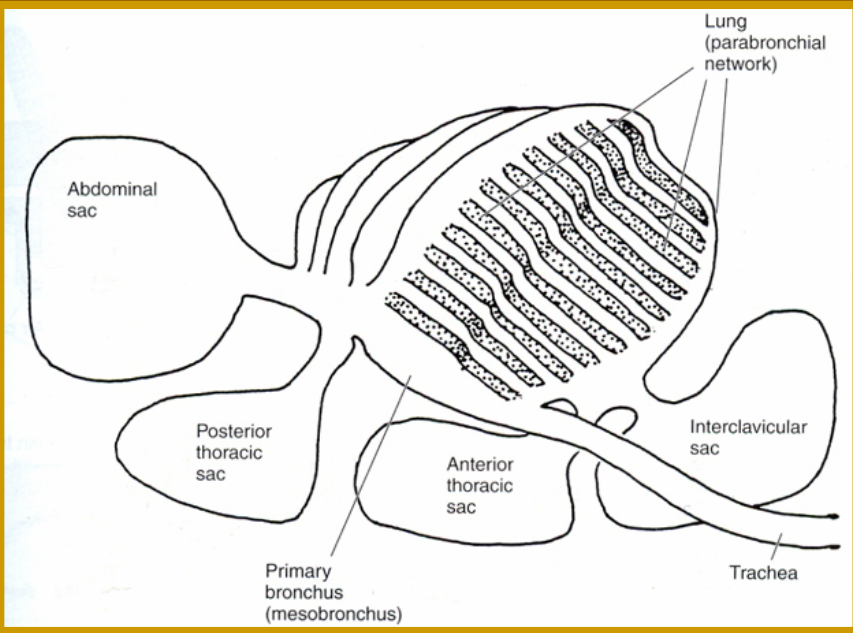
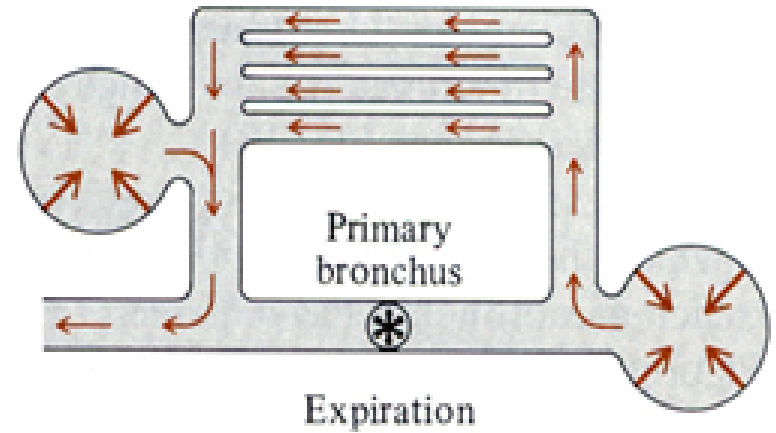
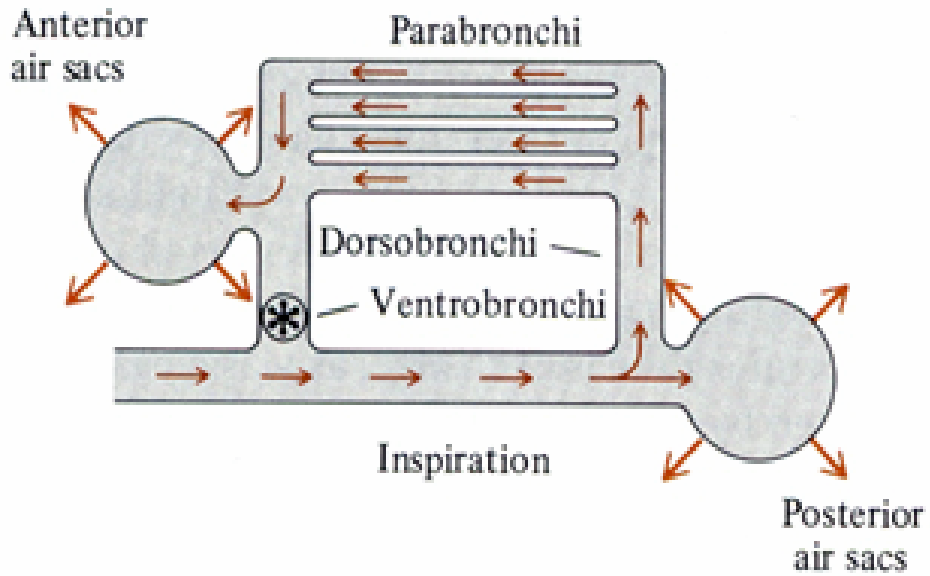

Mikroskopická struktura ptačích plic
 P – parabronchi, G – tkáň výměny plynů,
 A – vzdušné kapiláry, V – cévy, C – krevní kapiláry

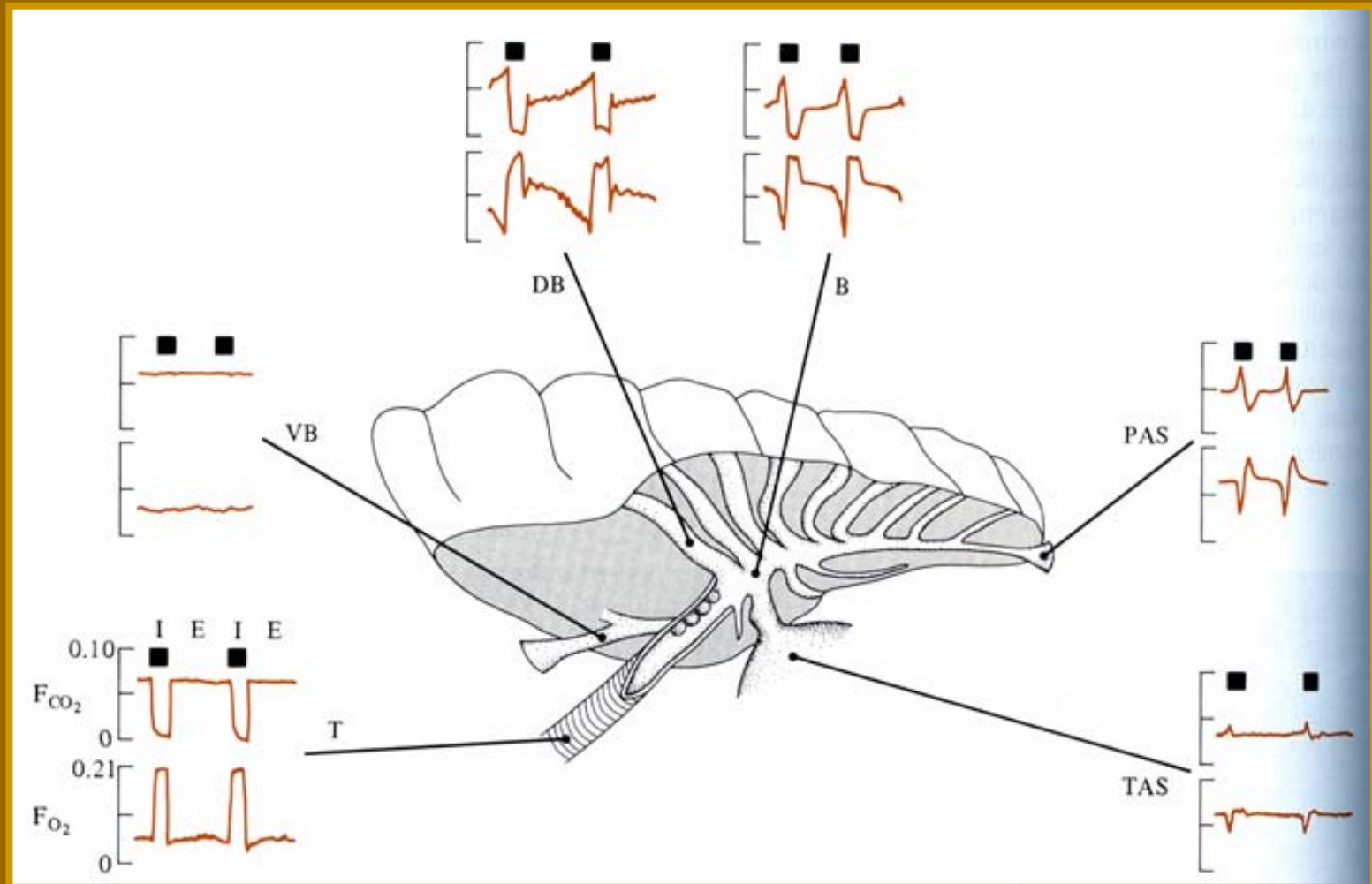

Znázornění proudů inspirovaného a expirovaného vzduchu v plicích ptáků

Změny parciálních tlaků CO_2 a O_2 v jednotlivých částech plic ptáků při inspiraci (I) a expiraci (E) vzduchu

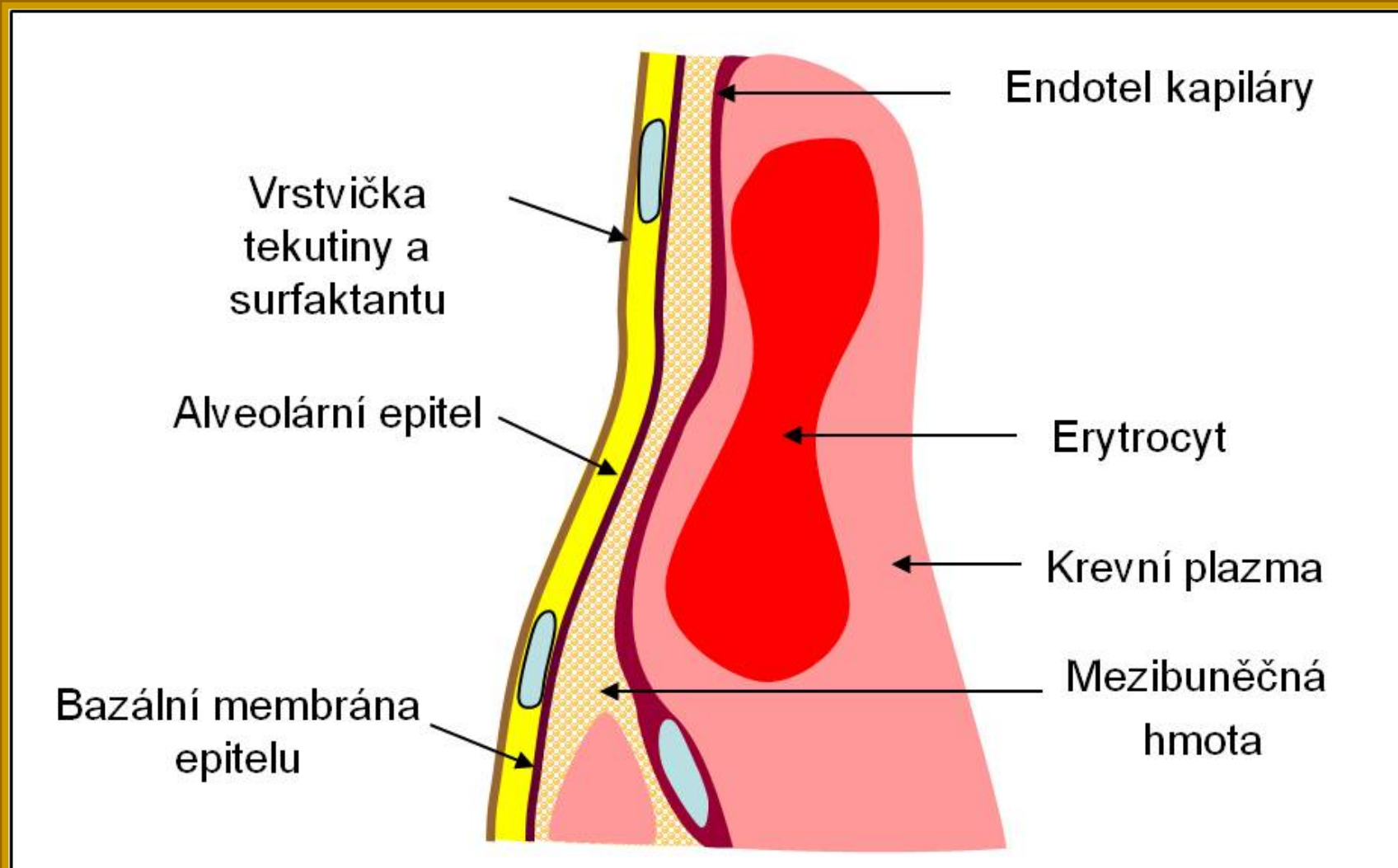

T – trachea, B – primární bronchus, PAS - posteriární vzdušný vak,
TAS – thoratický vzdušný vak, VB – ventrobronchus, DB – dorso bronchus

Transalveolární výměna plynů

- difúzní vzdálenost
- plicní difúzní kapacita O_2

Difúzní vzdálenosti mezi vnějším médiem a krví v kapilárách u různých vzduch dýchajících organismů

	difúzní vzdálenost (μm)
tlamovec (<i>Haplochromis</i>)	0,31-2,0
keříčkovec (<i>Saccobranhus</i>)	
žábry	3,6
vzdušné vaky	1,6
pokožka	98,0
lezoun (<i>Anabas</i>)	
žábry	10,0
nadžaberní dutina	0,21
labyrint	0,21
holub	0,1-1,4
vlaštovka	0,09
t'uhýk	0,17
potkan	0,13-0,26
člověk	0,36-2,5
rejsek	0,27

Plicní difúzní kapacita O_2 (PDK_{O_2} ; ml / min kPa kg)

keříčkovec (*Saccobranhus*)

žábry	0,024
vzdušný vak	0,029
pokožka	0,003

lezoun (*Anabas*)

žábry	0,007
nadžaberní dutina	0,054
labyrint	0,229

skokan (*Rana*)

0,027

varan (*Varanus*)

0,072

ještěr (*Tupinambis*)

0,049

želva (*Pseudemys*)

0,066

želva (*Testudo*)

0,114

slepice

0,580

vrabec

70

špaček

48

myš (aktivní)

7,5

rejsek (aktivní)

11,2

člověk (v klidu)

0,3

člověk (aktivní)

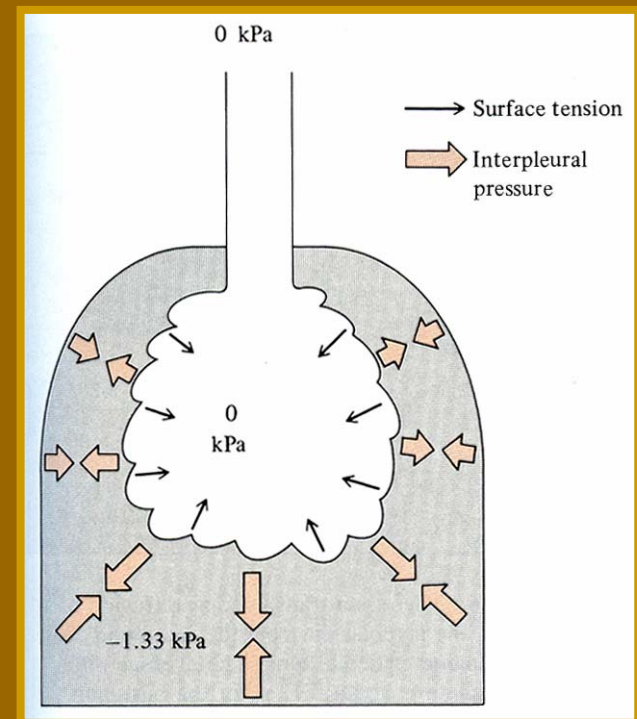
3,59

Stabilizace alveolů

- je potřeba vyrovnat tlak povrchového napětí vody $\sim$ > smáčedla / surfaktanty
- dipalmityl-lecitin v kombinaci s proteiny

Povrchové napětí vody a různých povrchových filmů

	povrchové napětí (mN / m)
voda (0°C)	76,6
voda (20°C)	72,8
voda (40°C)	69,6
mýdlový roztok	25
10% butyl alkohol	26
povrchový film plynového měchýře karase	10-20
povrchový film plic kaprouna (<i>Amia</i>)	3,9
povrchový film plic bahníka (<i>Lepidosiren</i>)	1
povrchový film plic savců	1

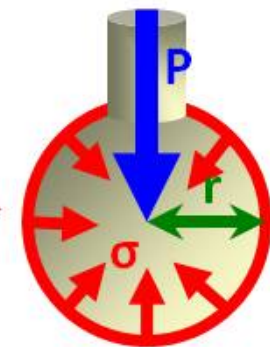
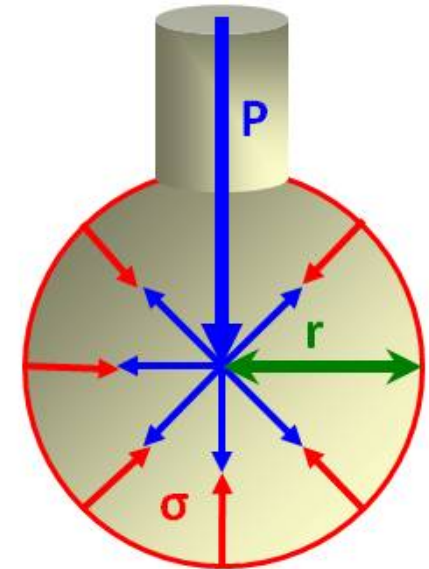

Povrchové napětí alveolů = 2/3 elastických sil plic

Laplaceův zákon $P = 2\sigma/r$

- **P** je distenzní tlak
- **σ** je povrchové napětí
- **r** je poloměr alveolu

P potřebný k udržení otevřených alveolů
se **zvyšuje** při **↑ σ** a/nebo **↓ r**

Funkce surfaktantu

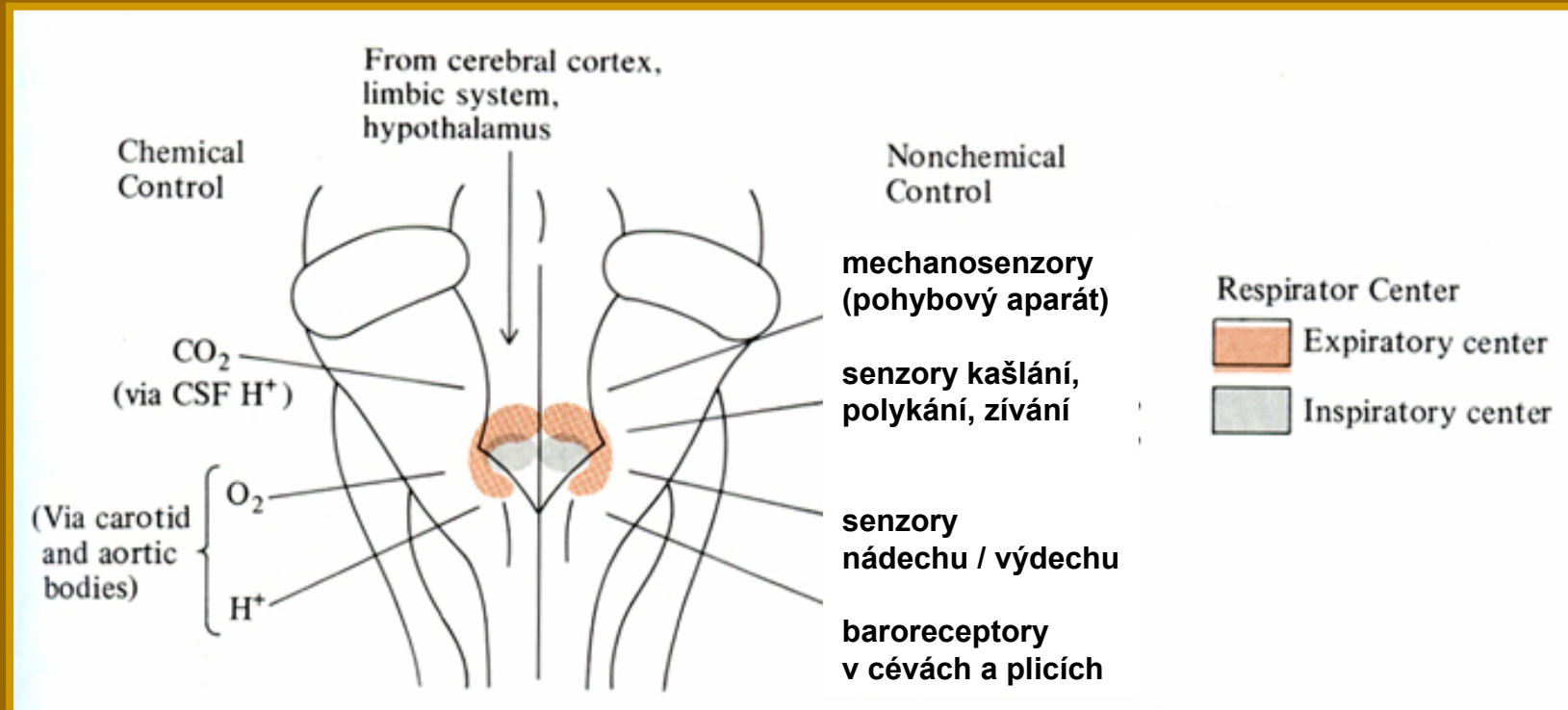
- **snižuje povrchové napětí alveolů**
  - zvyšuje poddajnost (complianci) plic
  - snižuje práci dýchacích svalů
  - zabraňuje kolapsu alveolů při výdechu
  - znesnadňuje vznik plicního otoku
- **antimikrobiální účinek**
  - obsahuje nespecifické opsoniny
  - aktivizuje alveolární makrofágy
  - mechanická bariéra adheze mikrobů v alveolech
  - usnadňuje mukociliární transport

Řízení respirace

- **respirace ve vodě** – větší kapacita vody pro CO_2 než pro O_2
  - ~ parciální tlaky (p) CO_2 se mění jen málo
  - > **receptory sensitivní zejména na změny parciálních tlaků O_2**

- **respirace na vzduchu** – stejná kapacita vzduchu pro CO_2 a O_2
  - ~ parciální tlaky se mění stejně
  - celkové množství O_2 v krvi (díky vazbě na hemoglobin) se přiměřeně nemění s poklesem pO_2 a s poklesem rozpuštěného O_2
  - > **receptory sensitivní zejména na změny parciálních tlaků CO_2**
(- změna pH – K^+ kanály citlivé k poklesu pH)

Schéma inspiračního a respiračního centra v prodloužené míše obratlovců

- křížová aktivace / inhibice mezi expir. a inspir. centrem
=> *základní dýchací rytmus*
- nadřazená centra Varolova mostu:
  - apneustické – stimuluje inspirační neurony
  - pneumotaxické – stimuluje expirační neurony
- kombinace aktivací center Varolova mostu a prodloužené míchy
=> *normální klidový respirační rytmus*

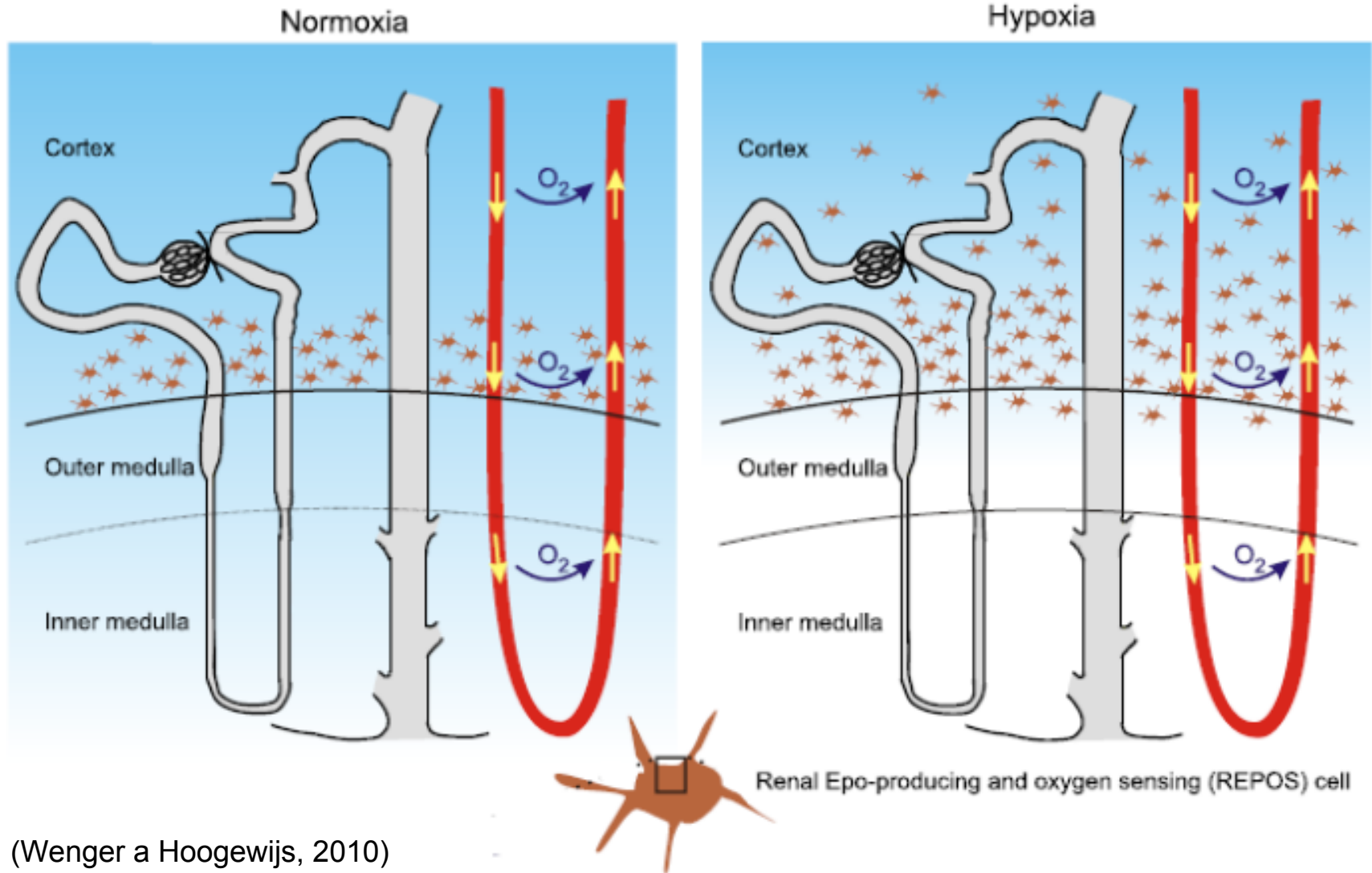
Recepce kyslíku (savci)

Tkáňová úroveň – přizpůsobené struktury se schopností výrazné odezvy na změny v koncentraci O_2

- **Karotické tělísko** – glomové buňky / buňky I. Typu (neurosekreční chemoreceptory, dopamin a acetylcholin – zvýšeno poklesem PO_2 v krvi)
  - průtok krve 1,5-2L / 100g / min (mozek 120ml / 100g / min)
- **Plicní krevní oběh** – buňky hladké svaloviny plicních cév (vlastní mechanismus)
  - endotelie plicních cév (NO, prostacyklin – vasodilatace; endothelin, tromboxan A₂ – vasokonstrikce)
- **Neuroepiteliální tělíska** (NEB) v lumen plicních cest (zejména neonatální) – produkce serotoninu, inervace bloudivým nervem
- **Plicní neuroepiteliální buňky** (PNEC) – roztroušené v celém plicním epitelu
  - NEB i PNEC s věkem mizí
- **Buňky dřeně nadledvin** (fetální a neonatální – produkce katecholaminů při hypoxii)

Ledviny – REPOS, buňky produkující erythropoietin (EPO)

=> regulace proliferace zrání erytrocytů

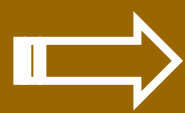
(Wenger a Hoogewijs, 2010)

Keratinocyty – hypoxie

(část O_2 získávají přímo!)

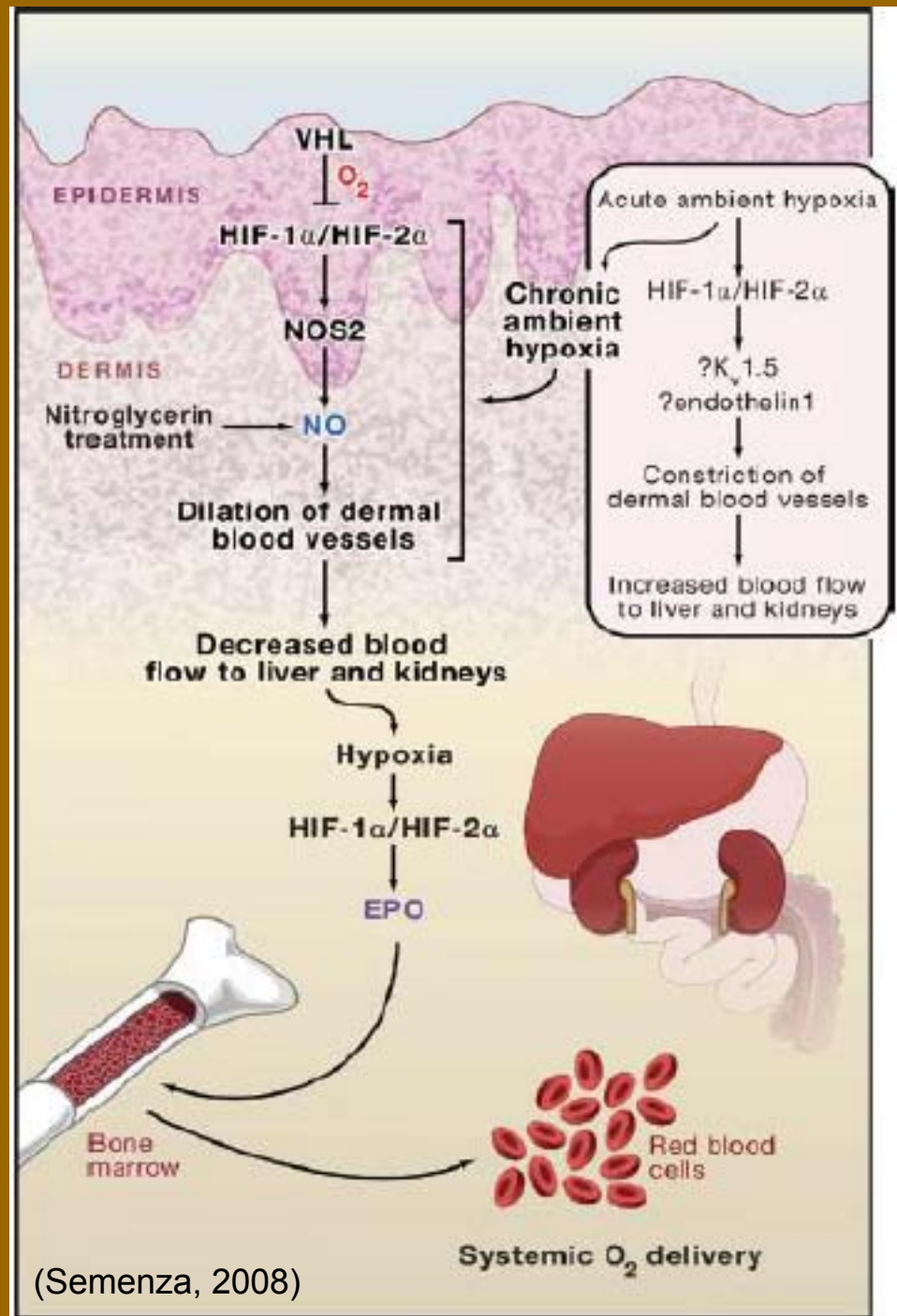
=> produkce NO = vasodilatace

=> produkce VEGF = angiogeneze

Prokrvení kůže

- pokles PO_2 v těle
- aktivace REPOS

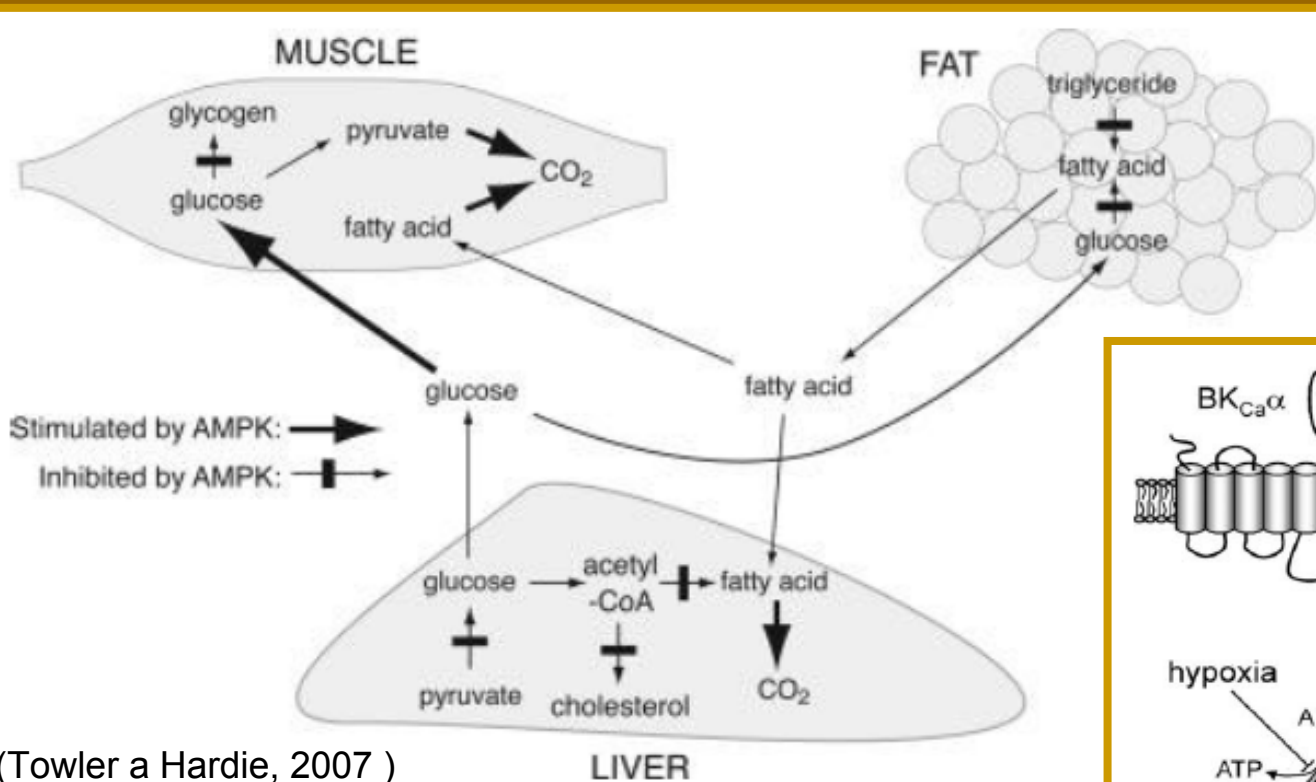
(Semenza, 2008)

Buněčná úroveň – jednotlivé molekulární mechanismy citlivé ke změnám koncentrace O_2

Akutní hypoxie

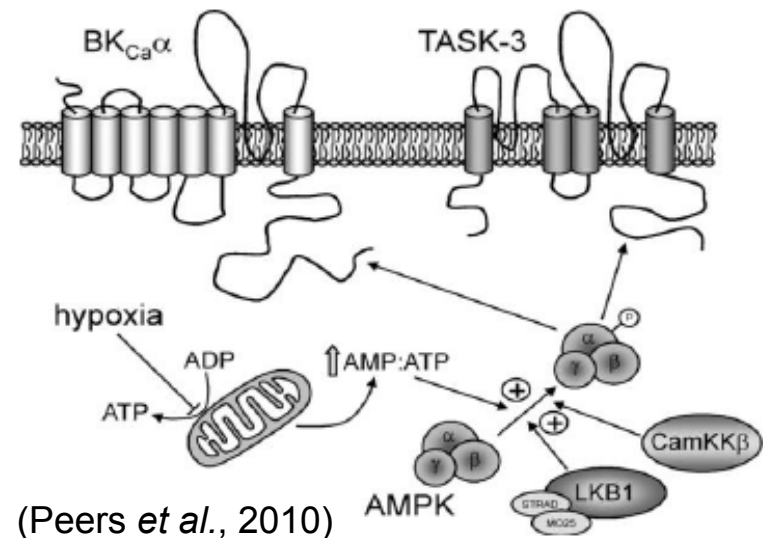
Bioenergetické sensory – klíčová úloha mitochondrií

- AMP (adenosin monofosfát) kinázy, energetický stav buňky (citlivost na poměr AMP:ATP)

(Towler a Hardie, 2007)

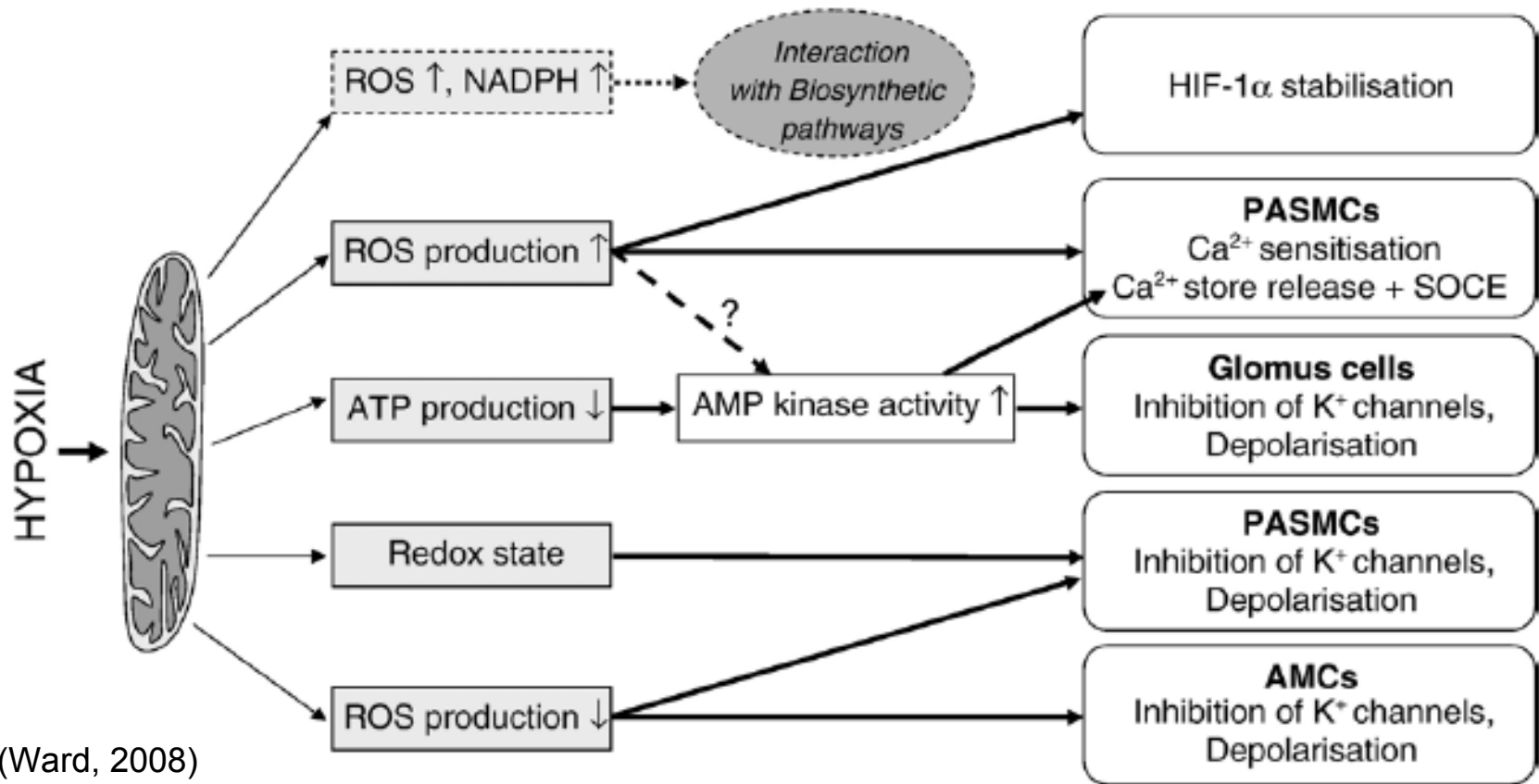
AMP reguluje metabolismus i aktivitu iontových kanálů

(Peers *et al.*, 2010)

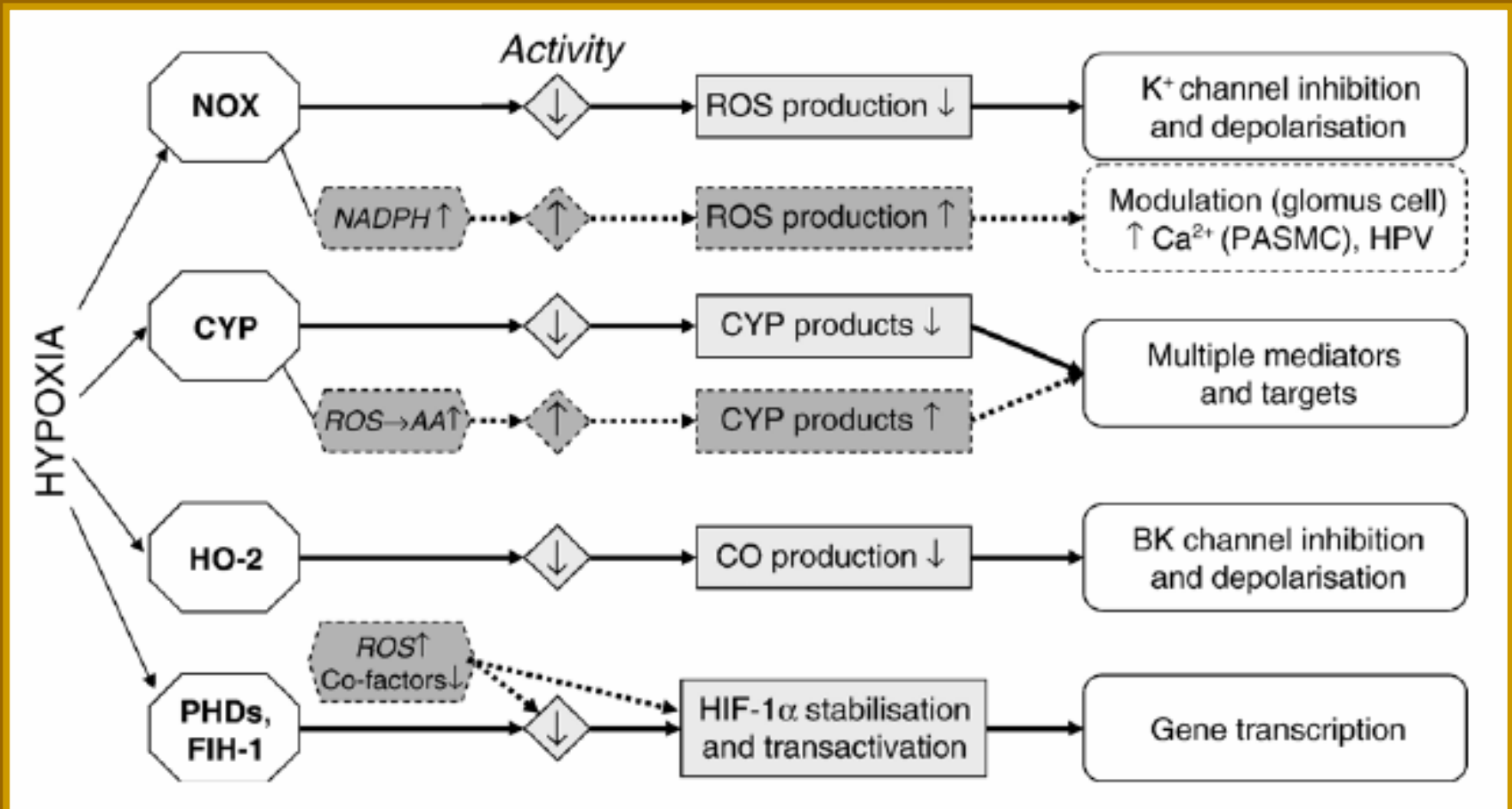
- ROS (reactive oxygen species), redoxní teorie

Proposed bioenergetic O₂ sensor mechanisms

Biosyntetické sensory

- NADPH oxidázy
- Hem oxygenáza-2
- Cytochrom p-450 monooxygenázy

Chronická hypoxie

Sensorem jsme zejména prolyl-hydroxylázy => stabilizace / degradace hypoxií indukovaného faktoru (HIF)

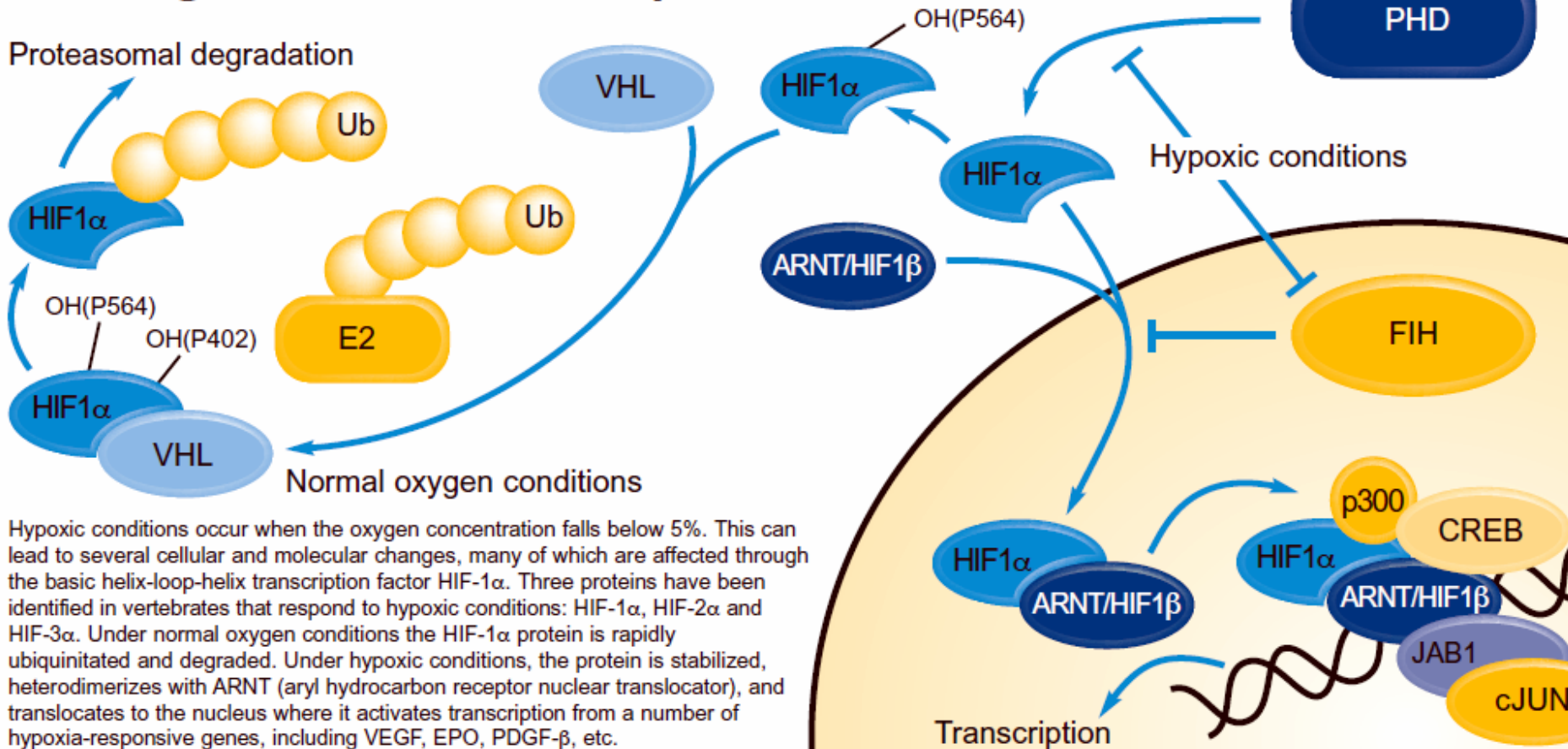

HIF – hypoxia inducible factor

- je součástí obecné odpovědi na hypoxii
- je konstitutivně exprimovaný
- přítomnost kyslíku indukuje jeho degradaci
- nedostatek kyslíku způsobuje jeho akumulaci

- indukuje buněčnou proliferaci
- indukce cyklinu D1
- indukce růstových faktorů
- indukuje angiogenezi -> VEGF
- indukuje erythropoézy -> EPO

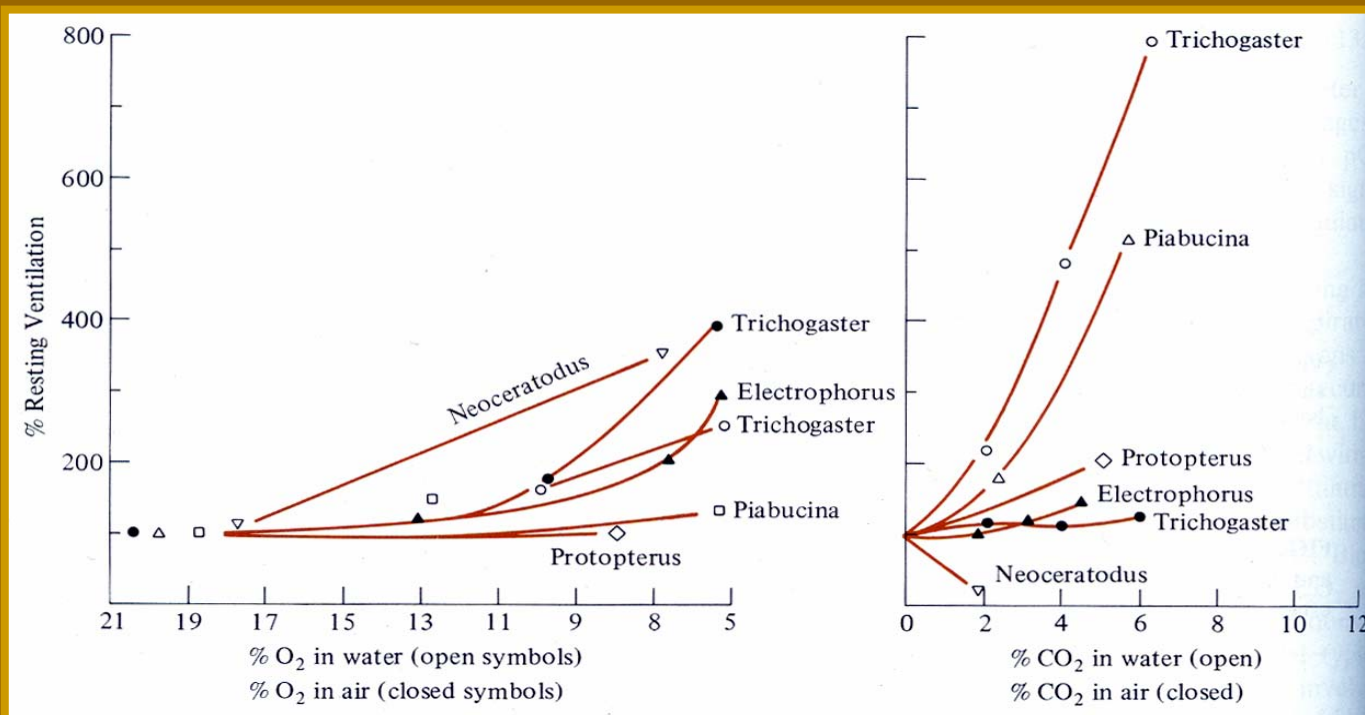
HIF Regulation of Transcription

Změny v koncentraci CO₂ a O₂ jako stimulant intenzity ventilace

Ryby

- intenzita ventilace v závislosti na koncentraci O₂ a CO₂ ve vzduchu a ve vodě
- senzitivita je druhově specifická a zdá se závislá na preferenci v zdroji O₂ (vzduch x voda)
- u *Piabucina* hyperkapnie ve vodě vede k omezení žaberní ventilace
- u *Neoceratodus* hypoxie ve vodě stimuluje žaberní ventilaci, hyperkapnie ve vodě potlačuje žaberní ventilaci a stimuluje vzdušné dýchání

Obojživelníci

- receptory v aortě citlivé k hypoxii i hyperkapnii (shoda se savci)
- zřejmě nemají CO₂ receptory v plicích (na rozdíl od plazů a ptáků, ale napěťové receptory v plicích jsou citlivé k pCO₂)
- podobně jako u vzduch dýchajících ryb je senzitivita k vodnímu / vzdušnému pCO₂ a O₂ druhově specifická a zdá se závislá na preferenci v zdroji O₂ (vzduch x voda)

Plazi

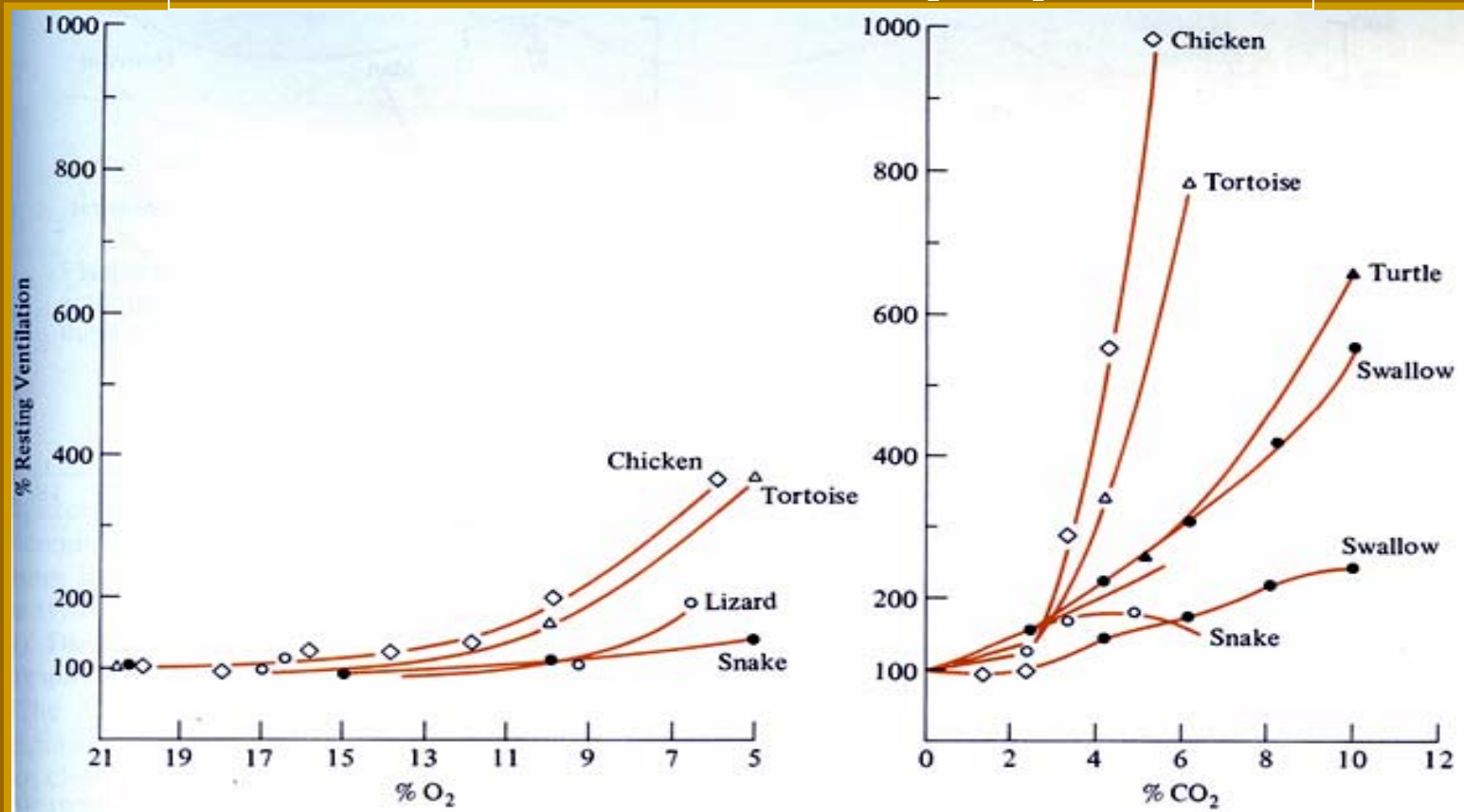
- pravděpodobně nemají chemoreceptory v aortě a krkavicích, ale mají CO₂ receptory v respiračním traktu
- u některých je ventilace regulována zejména pO₂ u jiných pCO₂
- hypoxie nebo hyperkapnie často vede k útlumu aktivity / metabolismu

Ptáci

- pro regulaci ventilaci je významnější hyperkapnie než hypoxie
- podobně jako u savců karotická a aortická tělíska
- receptory v dýchacím traktu (parabronchi) citlivé jen na $p\text{CO}_2$ (při vysokém $p\text{CO}_2 > 6.7 \text{ kPa}$ snížení frekvence akčních potenciálů)

Intenzita ventilace v závislosti na koncentraci O_2 a CO_2 u plazů a ptáků

Savci

- primární regulátor respirace je změna $p\text{CO}_2$
- 2 základní typy receptorů

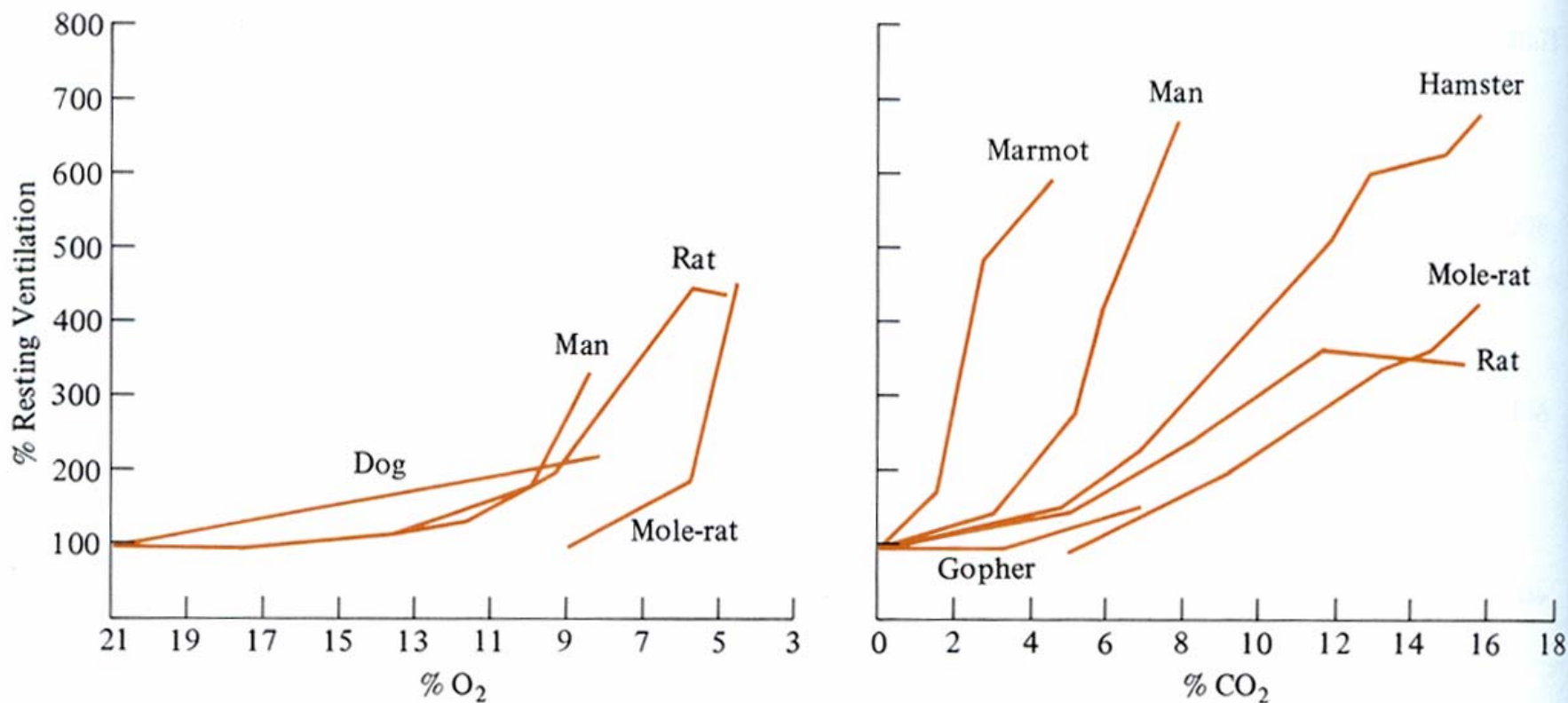
1) *karotická a aortická tělíška*

- pravděpodobně původem z žaberních receptorů,
- jsou citlivé na změny $p\text{CO}_2$, $p\text{O}_2$ a pH

2) *centrální chemoreceptory* respiračního centra v prodloužené míše

- jsou citlivé na změnu koncentrace H^+ (pH) v mozkomíšním moku (CSF), jeho pH je přímo úměrné koncentraci CO_2 v krvi díky pronikání CO_2 mozko-krevní bariérou, která je nepropustná pro H^+
- citlivost k změně $p\text{CO}_2$ má adaptivní charakter ~ typicky u potápěčích se nebo hrabavých druhů (běžně jsou vystaveni hypoxii a hyperkapnií)
=> citlivost na zvýšené množství CO_2 je snížena

Intenzita ventilace v závislosti na koncentraci O_2 a CO_2 u různých savců

Marmot – svišť
Gopher – syseľ
Mole-rat - rypoř

Potápění

- zadržení dechu ~ zástava ventilace
- hydrostatický tlak ovlivňuje výměnu plynů
  - více O_2 a N_2 se ze vzduchu v plicích dostane do tělních tekutin
    - nebezpečí jejich rychlého uvolnění – Caissonova nemoc
    - vysoký pO_2 – toxicita a křeče
    - vysoký pN_2 - narkotizace
- hluboko se potápějící savci -> potopení s výdechem, kolaps alveolů
  - => plyn jen v mrtvém prostoru plic (~nevstřebává se)
  - => tužší/pevnější plíce, silnější surfaktanty -> snadnější roztažení alveolů
- mořští hadi a mořské želvy
  - pravděpodobně snížena citlivost k toxickému působení O_2 a narkotizaci N_2
  - nadbytečný N_2 uvolňují kůží do prostředí
  - krev vracející se z těla do srdce vynechá plíce (bypass – neoddělený plicní oběh)

Proporční zastoupení O₂, N₂ a CO₂ v organismu v závislosti na hloubce u potápěče s přístrojem

hloubka (m)	0	50	100	500
vnější tlak (kPa)	101	202	1111	5151
pO ₂ (kPa)	21,1	42,4	233,5	1082,6
pN ₂ (kPa)	79,8	159,7	878,3	4072,5
alveolární pCO ₂ (kPa)	5,32	5,32	5,32	5,35
O ₂ v plasmě (ml/l)	4,4	8,8	48,3	223,9
N ₂ v tucích (ml/l)	53	106	582	2700

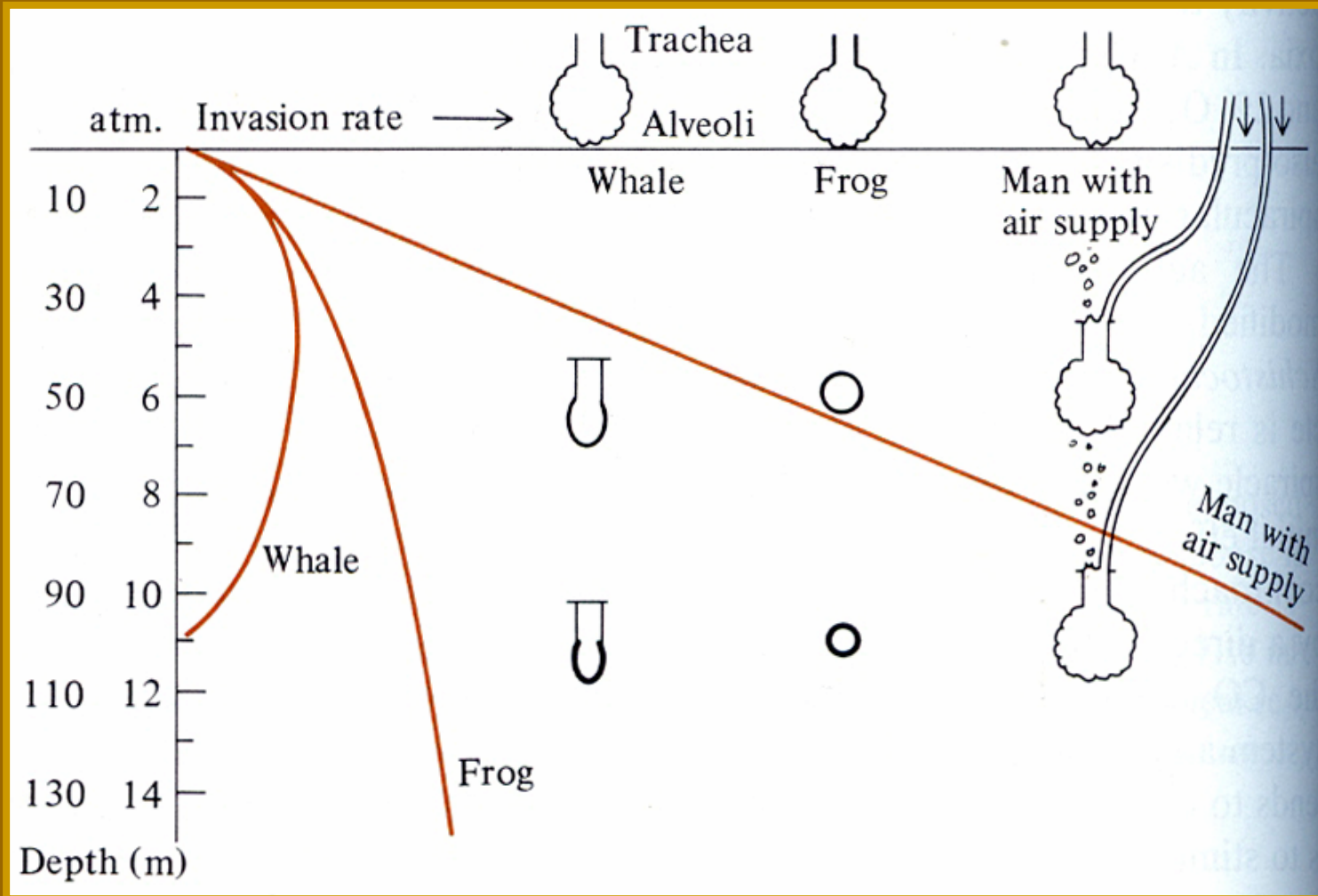
rozpustnost O₂ v plasmě – 0,209 ml / l kPa

rozpustnost N₂ v tucích – 0,67 ml / l kPa

Invazní obrát N_2 (invasion rate) u velryby a žáby (organisms s kolapsem alveolů / plic) a potápěče s přístrojem v závislosti na hloubce ponoření

Adaptace výhodné pro potápění u savců

Větší transportní kapacita krve pro O₂

- běžně: 17–22 % (ale i delfíni a lachtani)
- tuleňi: obecný 26-29%, Weddellův 29-36%, pruhovaný 34%
- vorvaň malý: 32%

Větší celkový objem krve

- běžně: 60-110 ml / kg
- tuleňi obecný a pruhovaný 130-140 ml / kg
- tuleň Weddellův, rypouš severní, vorvaň obrovský: 200-220 ml / kg

⇒ Zásoby kyslíku

- člověk, kůň – 14-15 ml / kg
- tuleni – 40-70 ml / kg

Větší množství svalového myoglobinu (kosterní svaly)

- člověk, kůň – 4-9 mg / g
- tuleň obecný, Weddellův, rypouš severní – 50-55 mg / g
- tuleň pruhovaný, plískavice saravacká – 70-80 mg / g

Oběhový systém

- zejména u potápějících se „bradykardie“ na 5-20%
(vazokonstrikce koronárních arterií, nižší nároky na srdce)
- celkově omezený krevní průtok – řízeno sympatikem (vasokonstrikce)
- proudění krve zejména do mozku > kosterních svalů > gastrointesticiálních orgánů
- => tkáně se rozdělují na aerobně a anaerobně metabolizující (obrat ATP x laktátu)

Aerobní limit potápění (ALD, aerobic dive limit)

- Na jak dlouho se může organismus potopit bez následného „kyslíkového dluhu“

- Vázáno na limity pro metabolismus laktátu

tuleň Weddellův – 20 minut

lachtan medvědí a ušatý – 4-6 minut

delfín skákavý - 4 minut

rypouš sloní, vorvaň – 40-50 minut

Důsledky ALD pro tuleně Weddellova

potopení 6 x 15 minut, 4 minuty na hladině mezi ponory

– total **114** minut, **90 minut pod vodou**

potopení 44 minut, 70 minut na hladině

– total **114** minut, **44 minut pod vodou = 1/2 času**

Velké nadmořské výšky

- pokles barometrického tlaku – pokles parciálních tlaků (poměrové zastoupení jednotlivých plynů se ale nemění)
  - > zvyšuje se dehydratační stres

(- klesá teplota)

- primárně hyperventilace

- maximální možný přísun O_2 , alveolární pO_2 se ale nemění
- klesá alveolární pCO_2 (normálně je pCO_2 závislé na produkci CO_2 a alveolární ventilaci)
  - => pokles alveolárního CO_2 = pokles krevního CO_2 = inhibice respirace
    - tento efekt je vyrovnáván metabolickou acidózou
      - => zvýšení H^+ (pokles pH) v CSF = stimulace ventilace

Účinek nadmořské výšky na atmosférický tlak (AP), pO_2 a alveolární (a) pO_2 a pCO_2 u člověka (kPa)

výška(m)	AP	pO_2	p_aO_2	p_aCO_2
0	101	21,1	13,8	5,3
3100	70,6	14,6	8,9	4,8
6200	46	9,7	5,3	3,2
7100	<i>normální strop</i>			
8848	33	6,9	4,0	1,5
9200	30	6,3	2,8	-
12300	19	3,9	1,1	-
14460	<i>strop s doplňováním čistého O_2</i>			
15400	12	2,4	0,1	-
20000	6	1,3	0	0

- Ve 20 km je vnější tlak vodních par vyrovnaný se saturačním tlakem vodních par v plicích

=> v plicích není místo pro O_2 , N_2 , CO_2

- Nad 20 km, začne na povrchu plic voda vařit

Výškové limity obratlovců

	výška (km)	lokality
obojživelníci		
<i>Salamandra</i>	3	Alpy
<i>Telmatobius</i>	3,8	Peru (Titicaca)
<i>Eleutherodactylus</i>	4,5	Peru (Andy)
<i>Bufo</i>	5	Himaláje
ryby		
pstruh	2,8	Alpy
pstruh	3,8	Peru (Titicaca)
Nemachilus	4,7	Himaláje
plazi		
africký scink	4	Tanzanie (Kilimanjaro)
Dipsosaurus dorsalis	4,9	Peru (Andy)
ještěrky	5,5	Himaláje
ptáci		
domácí drůběž	4	Asie, Amerika
různé druhy	4-6,5	Skalisté hory, Andy
sup	5-6	Himaláje
bernešky	6(-7)	Himaláje
savci		
křečík	4	USA (Skalisté hory)
lidé	<4.5	Andy, Himaláje
lamy	4,8-5,4	Peru (Andy)
čínčila	5	Peru (Andy)
Jak	5,8	Asie
jelen Taruca	6	Peru (Andy)

Některé aspekty (relativního?) nedostatku kyslíku u člověka

Choroby + vysoké nadmořské výšky

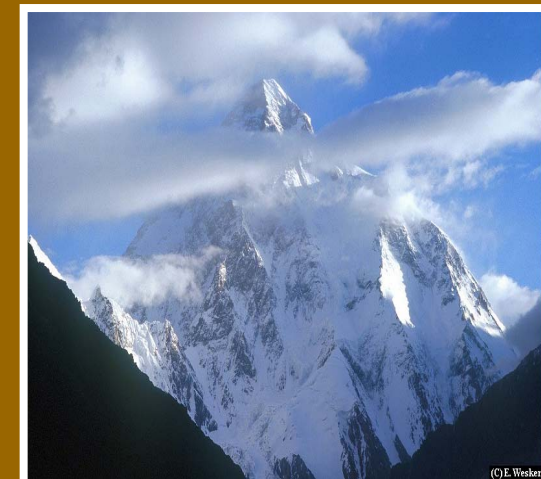
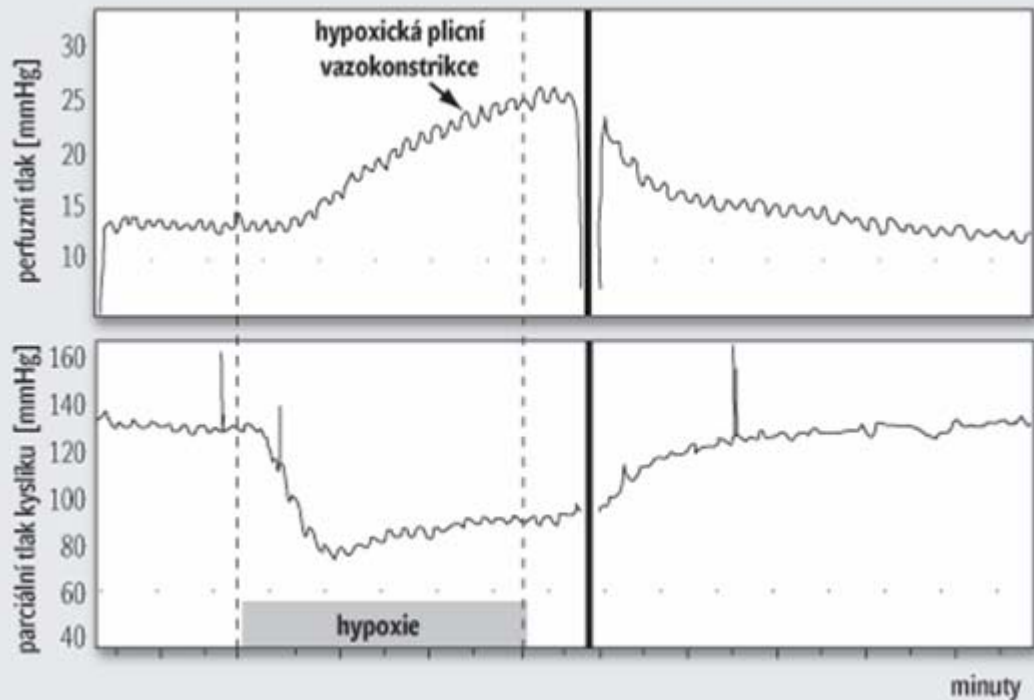
Plíce – velice tenké hranice mezi krví a ovzduším (difuzní vzdálenost)

Normoxické oblasti – volný průtok krve, 1/10 krevního tlaku aorty

Hypoxické oblasti – vazokonstrikce cév => zvýšení krevního tlaku

(lokální plicní hypoxie, hypoxická plicní vazokonstrikce, typické pro plíce a placentu,

mechanismem je pravděpodobně vtok Ca^{2+} iontu do svalových buněk plicní cévy v odpověď na depolarizaci vyvolanou změnou aktivity K^+ kanálů v buněčné membráně)

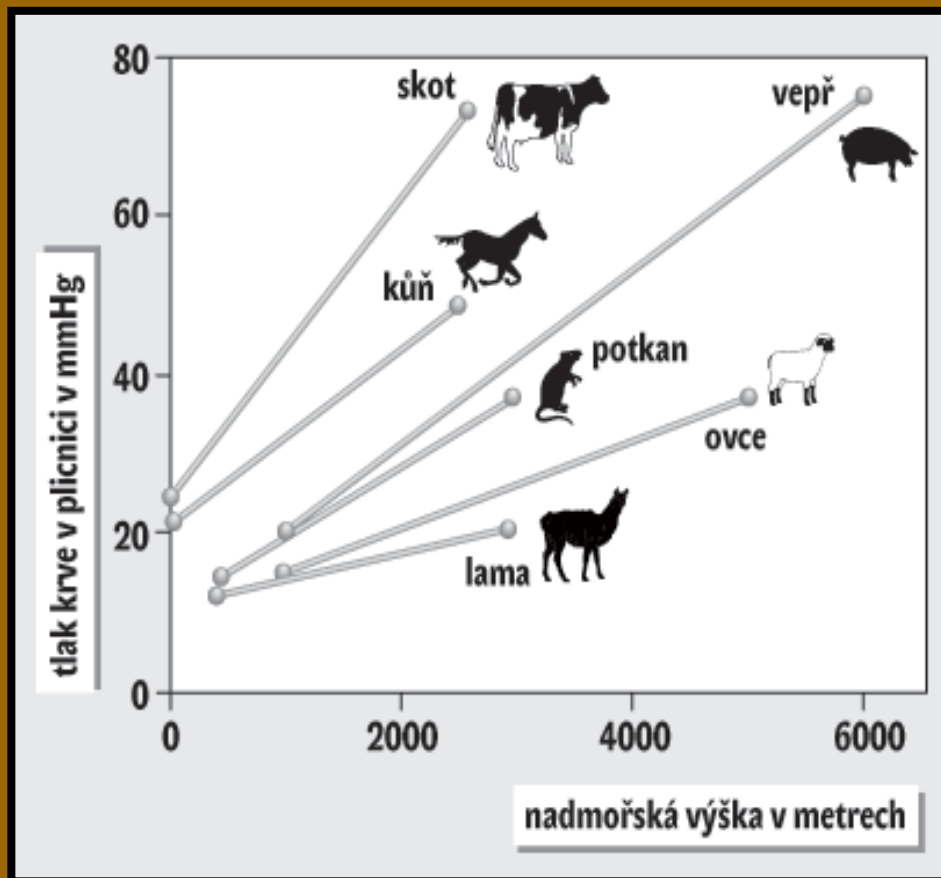
Nedostatek kyslíku v plicích

-> zvýšení krevního tlaku v plicích (plicnici)

(globální plicní hypoxie, dlouhodobě => hypoxická plicní hypertenze)

-> hypertrofie pravé srdeční komory

-> selhání srdce

- význam této adaptace není jasný
- změna tlaku v plicnici stejná u bělochů, tibetánů i andských indiánů
- u ostatních savců různé schopnosti
- limity ???

normoxie – dostatečné množství kyslíku

hypoxie – snížené množství kyslíku → specifická reakce

anoxie – bez kyslíku → specifická reakce

Hypoxická plicní hypertenze

Při poruše adaptace nebo nedostatečné adaptaci

- “horská nemoc“, otoky plic a mozku
- přestavba struktury stěn plicních cév, jejich poškození
- v důsledku hypoxie
  - > produkce kyslíkových radikálů a NO*)
  - > poškození buněk
  - > změna programu syntézy ECM, obalení cév pojivovou sítí
  - > podpora růstu buněk hladkého svalů, zesílení svalové vrstvy

Reverze po adaptaci
nebo při návratu do normoxie
(reverze trvá měsíce)

*)NO má vazodilatační schopnosti!

Vývojová x fyziologická adaptace

Andštit inditiáni – 3500-4000 m.n.m.; 6 000 let

Tibeťani – 4000-5500 m.n.m; 25 000-50 000 let

Andštit inditiáni x běloši z nížin

- více hemoglobinu
- větší dechové objemy
- větší tlak krve v plicnici
- potlačená reakce na nízký parciální tlak kyslíku

Tibeťaná x běloši z nížin

- srovnatelné koncentrace hemoglobinu
- nemají potlačenou reakci na nízký parciální tlak kyslíku
- srovnatelný tlak krve v plicnici
- koncentrace hemoglobinu a kyslíku je nižší než u adaptovaných lidí
- větší přítok krve do placenty (v menší míře pozorováno i u andských inditiánů)
- lepší genová výbava, viz. dále

Srdce

- embryonální a novorozenecké srdce je odolnější k hypoxii -> minimum infarktů (dodávka kyslíku jak v 8 000 m.n.m.)
  - podobně u obyvatel trvale žijících nad 3 500 m.n.m.
  - embryonální srdce také více odolné k poklesu pH a k Ca^{2+}
    - **exprese jiných izoforem některých proteinů, např. myozinu**
    - **efekt tzv. FETAL GENE PROGRAM SWITCH**
- ektotermové mají odolnější srdce k hypoxii jak endotermové

Zdá se, že jednou z klíčových rolí hrají mitochondrie - mohutný redox-oxidační aparát

- embryonální srdce jednoduché mitochondrie
  - velký podíl anaerobní glykolýzy pro získání energie
- dospělé srdce dva typy dobře vyvinutých mitochondrií (pod membránou a mezi fibrilami)
  - energie hlavně z β -oxidace lipidů
- souvislost s adaptací na vysokohorské podmínky není dosud známa

Ischemická hypoxie – snížení průtoku krve (ischemická choroba, infarkt myokardu)

Hypoxická (systémová) hypoxie – malý parciální tlak kyslíku (některé vady a onemocnění srdce a plic, vysoké nadmořské výšky)

Anemická hypoxie – poruchy v přenosu kyslíku (nedostatek hemoglobinu,...)

Histotoxická hypoxie – snížení využití kyslíku v buňce (poškození respiračních enzymů, apod.)

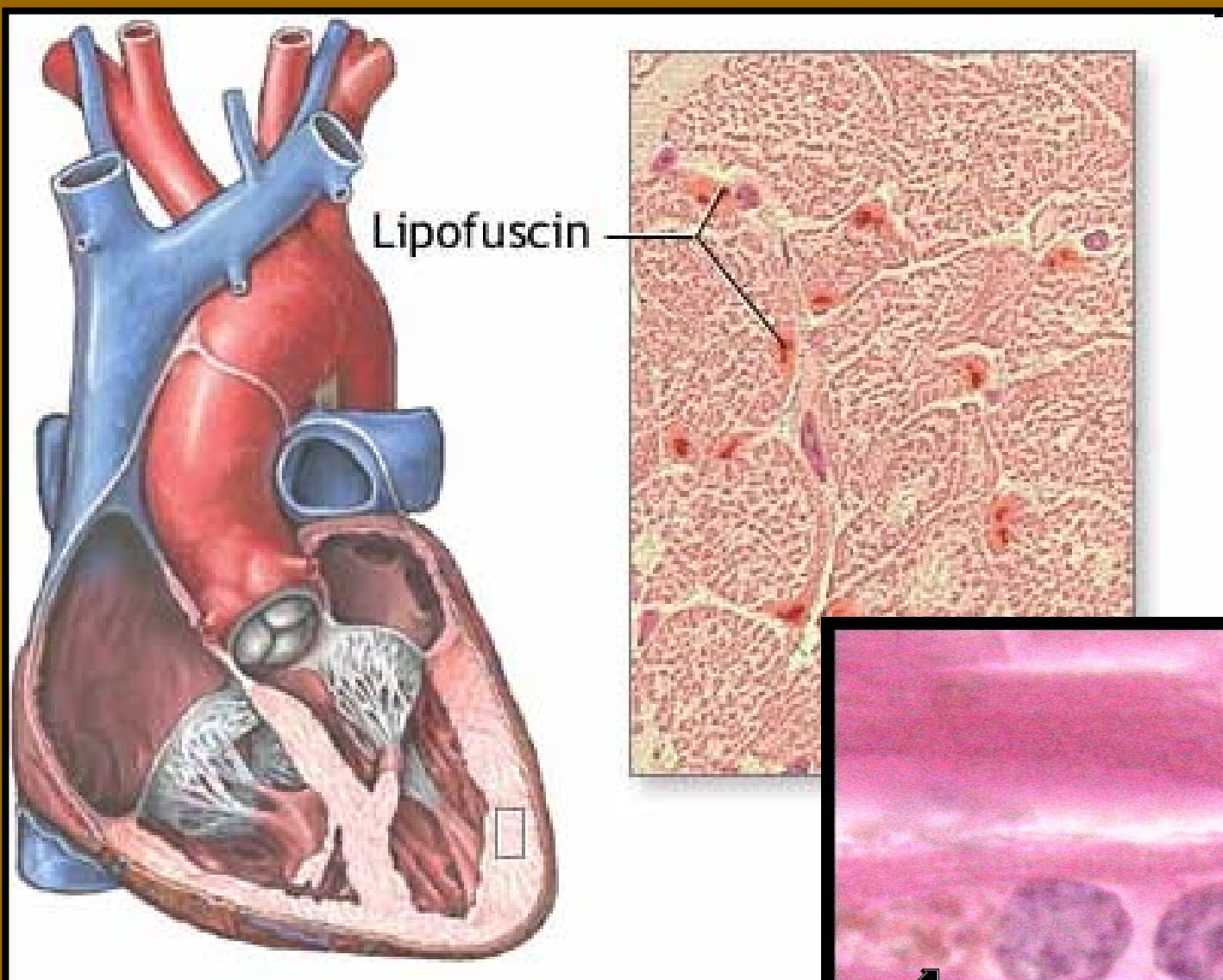
Hypoxie na molekulární úrovni

- hypoxie vede k produkci reaktivních kyslíkových radikálů (ROS)
- ROS ovlivňují dráhy signální transdukce
- ROS poškozují buněčné komponenty
- ukládání lipofuscinu*) do svalů (myokard a hladká svalovina), hepatocytů, neuronů,...
- hypoxie indukuje HIF (hypoxia inducible factor)

Lidé nížin adaptovaní na 5 500 m.n.m. versus Tibetáni

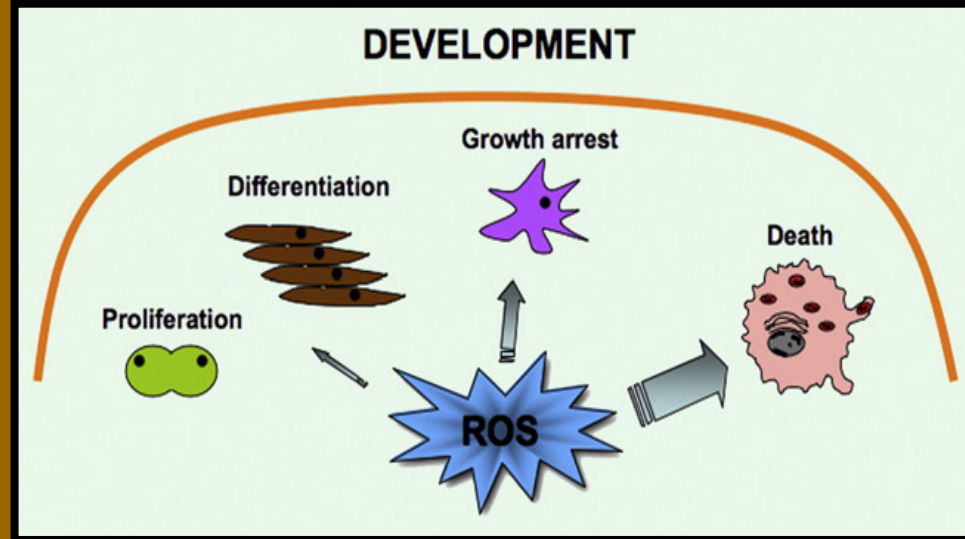
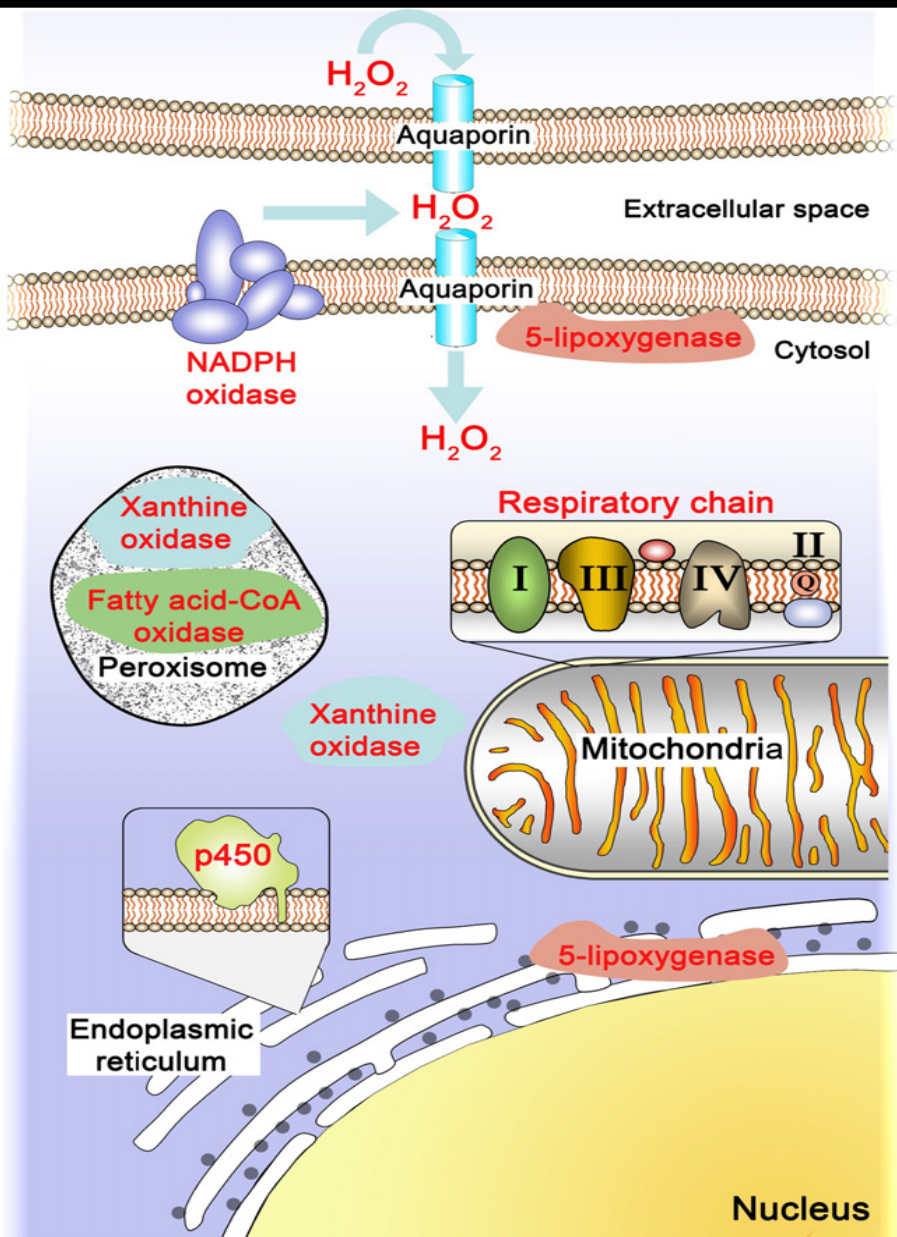
- o 20% nižší hustota mitochondrií ve svalech
- o 25% nižší oxidativní enzymatická aktivita
- aktivity glykolytických enzymů s minimálními změnami
- Tibetáni 4x více glutathion-S-transferázy (isoenzym P1-1) => syntéza glutathionu
- u Tibetánů
  - zvýšená exprese Δ^2 -enoyl-CoA-hydratázy (oxidace mastných kyselin v mitochondriích)
  - méně tuku ve svalových vláknech
  - zvýšený metabolismus tuků – adaptace na vysokohorské prostředí ???

*)Lipofuscin – hnědý pigment, vznik oxidací lipidů -> poškozování membrán

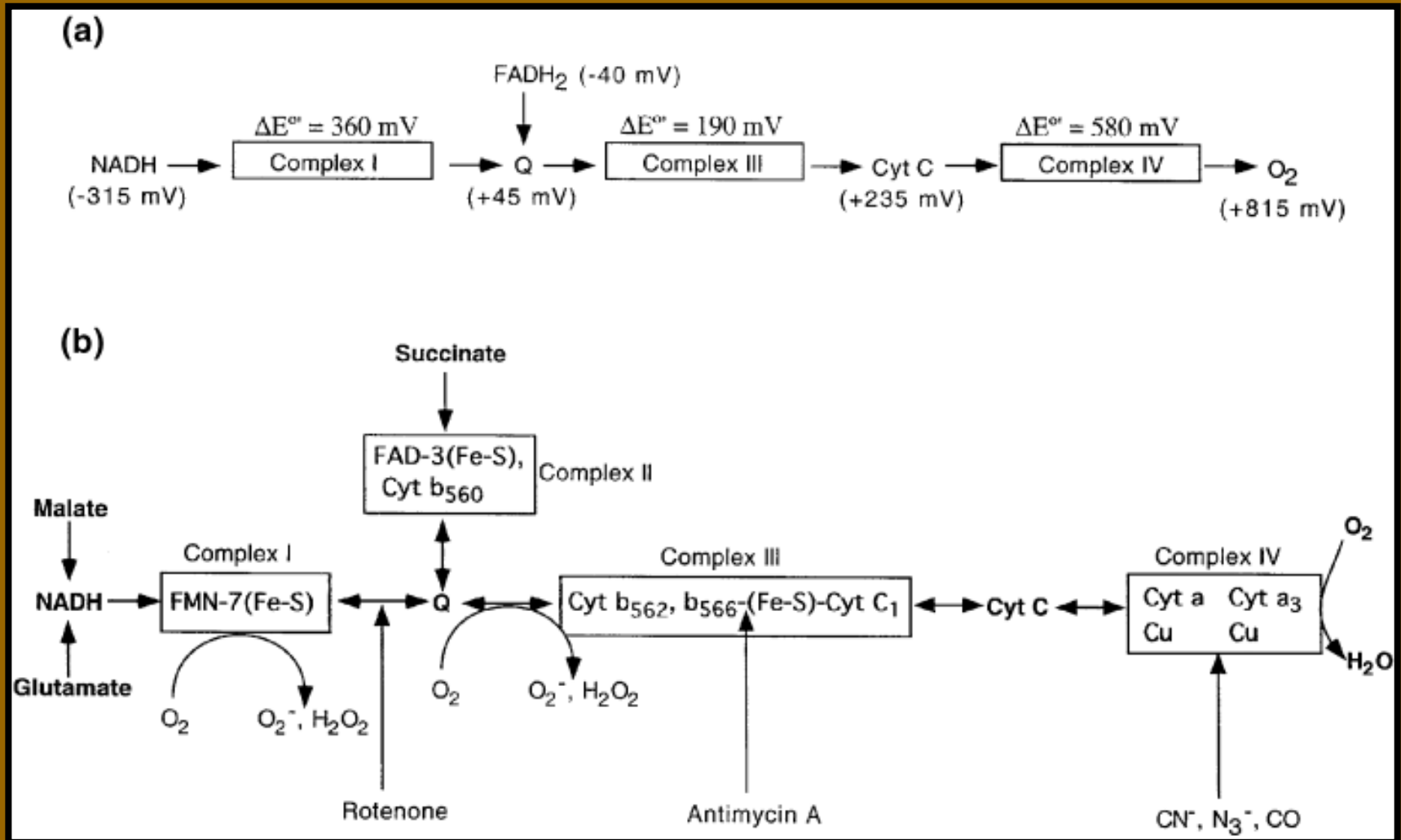
Ukládání lipofuscinu v myokardu

Produkce a účinky ROS na buněčné úrovni

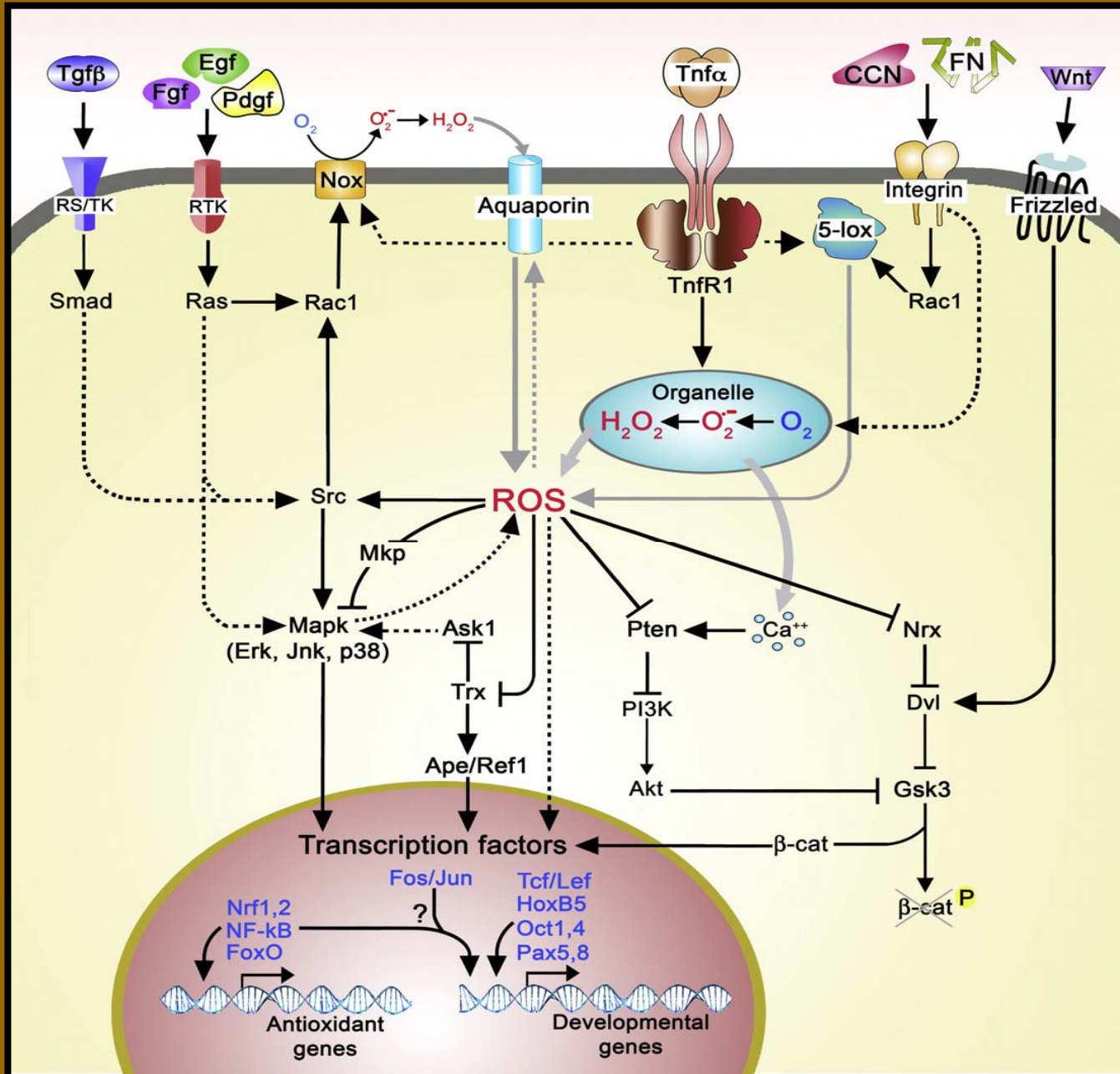

Luis Covarrubias, et al., 2008.
Developmental Biology 320:1-11.

Produkce ROS v mitochondriálním respirčním řetězci

Některé interakce ROS s intracelulárními signální drahami

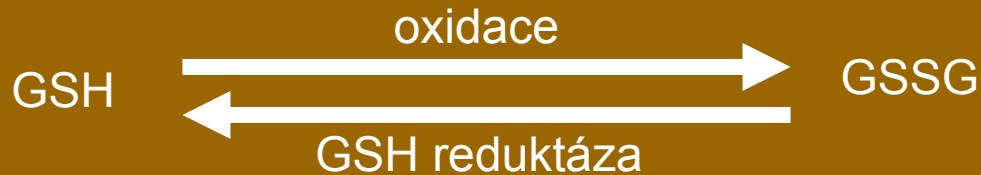

Nejvýznamnější mechanismy chránící proti ROS

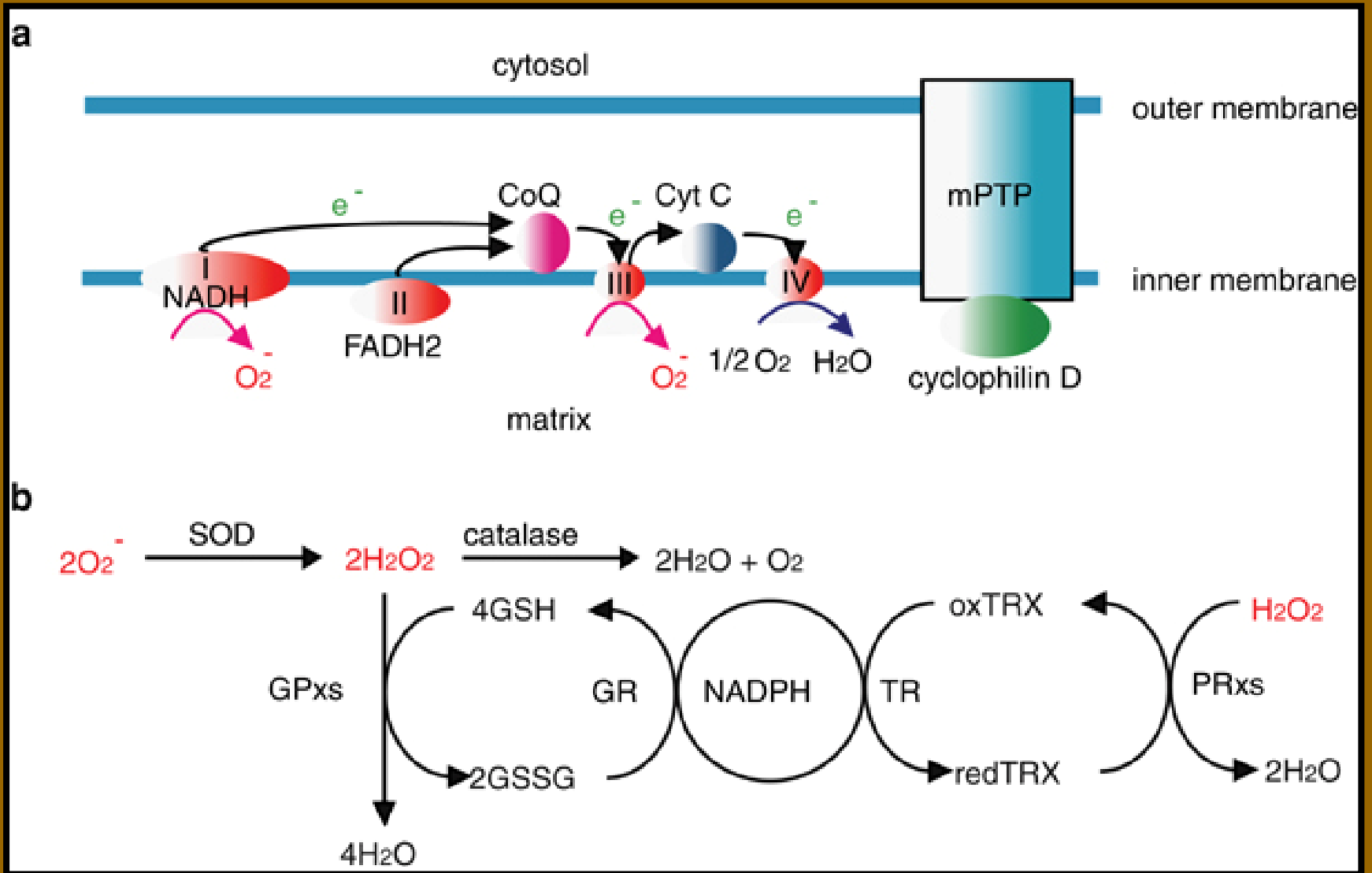
- degradační enzymy – kataláza, superoxid dismutáza,...
- neenzymatické antioxidanty

glutathion (γ -glutamyl-cystinyl-glycine; GSH)

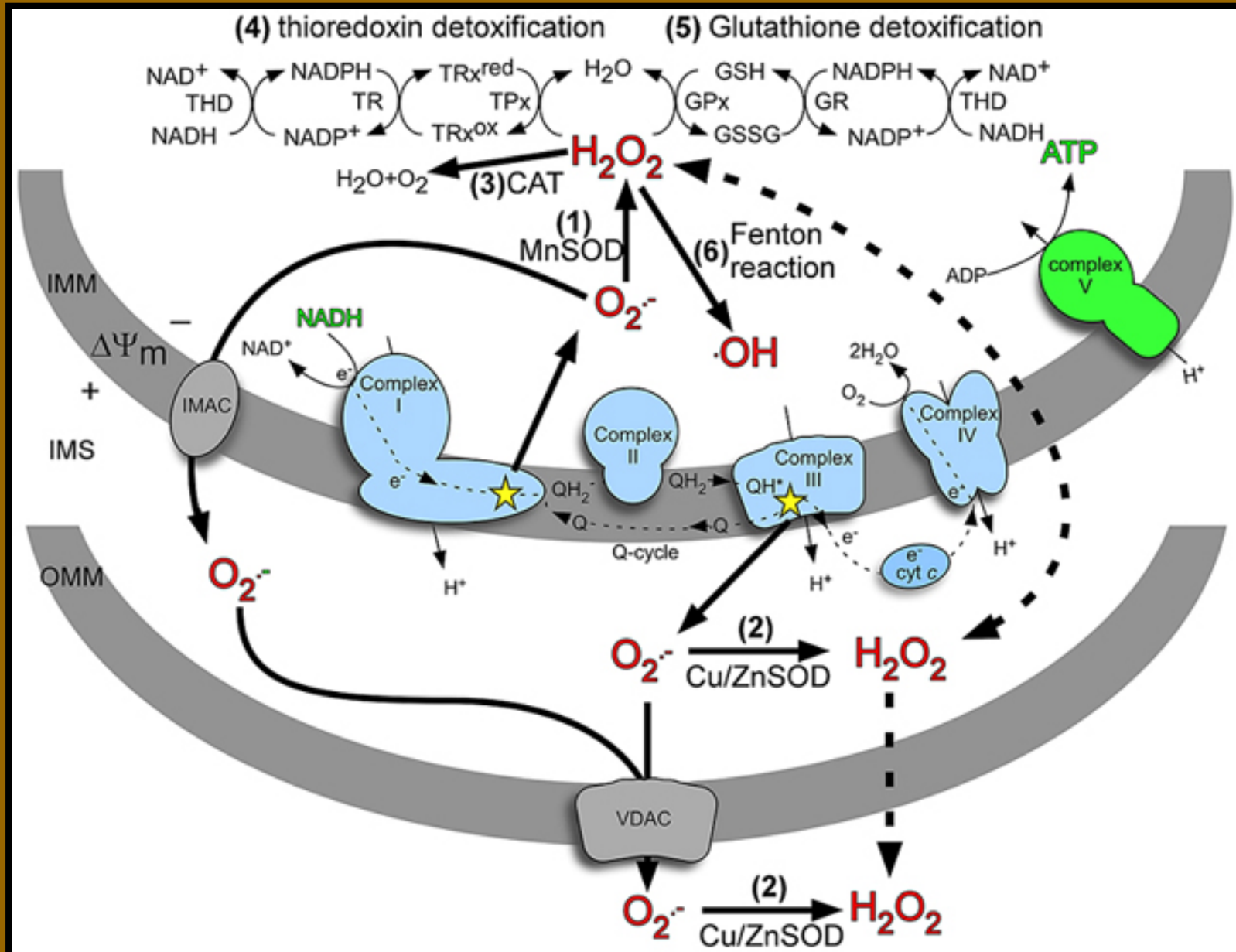

thioredoxiny (Trx1,2,3) a **glutaredoxiny** (Grx1,2)

- malé proteiny s aktivním disulfidovou skupinou)
- Trx reduktázy (3): Trx1 a TrxR1 – cytosol, nukleus
Trx2 a TrxR2 – mitochondrie
- Grx reduktázy (2): Grx2 a GrxR2 – mitochondrie, nukleus

Produkce a detoxikace ROS v mitochondriích (souhrn)

Význam jednotlivých proteinů podléjících se na oxidačních procesech (Covarrubias, et al. 2008)

Phenotype of mice homozygous for null alleles of genes encoding antioxidant and prooxidant proteins^a

Phenotype	Genotype	Stage ^b	Brief description of defect	Reference
Early developmental lethality	<i>Aif^{-/-}</i>	E9	Small size caused by abnormal cell death	Brown et al. (2006)
	<i>Cyt c^{-/-}</i>	E8.5	Embryo developmental delay and deficient cell growth	Li et al. (2000)
	<i>Ref1^{-/-}</i>	E5.5	Abundant cell death and expanded proamniotic cavity	Xanthoudakis et al. (1996)
	<i>Gpx4^{-/-}</i>	E7.3	Failed to form well-organized embryonic structures	Yant et al., 2003; Imai et al. 2003
	<i>γGcs^{-/-}</i>	E8.5	Defects in gastrulation	Shi et al. (2000)
	<i>Trx1^{-/-}</i>	E5	Failure to hatch, proliferation affected on ICM cells	Matsui et al. (1996)
	<i>Trx2^{-/-}</i>	~E10.5	Anterior neural tube open	Nonn et al. (2003)
	<i>TrxR1^{-/-}</i>	E9.5–10.5	Development retardation and reduced proliferation	Jakupoglu et al. (2005)
	<i>TrxR2^{-/-}</i>	E13.5	Reduced size and dysplasia of cardiac tissue	Conrad et al. (2004)
	Postnatal defects	<i>Sod1^{-/-}</i>	20 months	Shorten life span probably due to the development of hepatocarcinomas
<i>Sod1^{-/-}; Sod3</i>		20 months	Idem and increased oxidative damage	Sentman et al. (2006)
<i>Sod2^{-/-}</i>		10 days	Neurodegeneration and enlarged heart	Lebovitz et al. (1996)
<i>Sod2^{-/-}; TgSod1</i>		16 days	Idem	Copin et al. (2000)
<i>Gpx1^{-/-}; Gpx2^{-/-}</i>		3 months	Growth retardation, intestine mucosal inflammation, and hypothermia	Esworthy et al. (2001)
<i>Prdx1^{-/-}</i>		9 months	Short life span, anemia and cancer	Neumann et al. (2003)
<i>Prdx2^{-/-}</i>		6 weeks	Anaemic and bigger spleen	Lee et al. (2003)
Infertility	<i>Sod1^{-/-}</i>	Adult female	Reproductive performance affected causing postimplantation embryo death	Matzuk et al. (1998)
Viable	<i>Cas^{-/-}</i>		Frequently show increased sensitivity to oxidative stress in adult animals	Ho et al. (2004)
	<i>Sod3^{-/-}</i>			Carlsson et al. (1995)
	<i>Gpx1^{-/-}</i>			Ho et al. (1997)
	<i>Gpx2^{-/-}</i>			Esworthy et al. (2001)
	<i>Gr^{-/-}</i>			Rogers et al. (2004)
	<i>Prdx3^{-/-}</i>			Li et al. (2007)
	<i>Prdx6^{-/-}</i>			Wang et al. (2003)
	<i>Nox1^{-/-}</i>			Gavazzi et al. (2006)
	<i>Nox2^{-/-}</i>			Pollock et al. (1995)
<i>Nox3^{-/-}</i>			Paffenholz et al. (2004)	